

УДК 336.1[343.35:35.08] (477)

УКІП

№ державної реєстрації 0118U003585

Інв.№

Міністерство освіти і науки України

Сумський державний університет

(СумДУ)

40007, м.Суми, вул.Римського-Корсакова, 2; тел. 330172

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор СумДУ

д-р фіз.-мат. наук,

_____ проф. А.М. Черноус

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО – ДОСЛІДНУ РОБОТУ

**«ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ПУБЛІЧНИХ
ФІНАНСІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ»**

(проміжний)

Керівник НДЧ

к-т фіз.-мат. наук, с.н.с.

Д.І. Курбатов

Керівник НДР

д-р екон. наук, проф.

І.О. Школьник

2018

Рукопис закінчено 26 грудня 2018 р.

Результати цієї роботи розглянуті науковою радою СумДУ

Протокол № 6 від 27 грудня 2018 р.

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник теми, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, д-р.екон.наук, професор	26.12.2018	І.О. Школьник (вступ, висновки, розділ 1, 4)
Відповідальний виконавець, доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування, д-р.екон.наук, доцент	26.12.2018	Н.В. Винниченко (розділ 3)
Завідувач кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування, д-р.екон.наук, професор	26.12.2018	Т.Г. Савченко (розділ 6, висновки)
Старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, к-т. екон. наук	26.12.2018	А.Г. Бухтіарова (розділ 2)
Головний економіст Департаменту монетарної політики та економічного аналізу Національного банку України, к-т. екон. наук	26.12.2018	А.О. Закутня (розділ 5)
Аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування	26.12.2018	Б.Є. Мерщій (розділ 4)
Студентка групи Ф.м-71а	26.12.2018	Л.О. Горобець (розділ 2)
Студентка групи ОП.м-71а	26.12.2018	А.В. Джолос (розділ 6)
Студентка групи ОП.м-71а	26.12.2018	А.І. Теницька (розділ 5)

РЕФЕРАТ

Звіт про науково-дослідну роботу: 87 с., 12 рис., 13 табл., 84 джерела.

БАНКИ, БЮДЖЕТ, КОРУПЦІЯ, НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ,
ПРОЗОРИСТЬ, ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ, ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ.

Об'єкт дослідження: процес забезпечення транспарентності функціонування ключових інституцій, які реалізують державну фінансову політику та прозорості економічних відносин у сфері публічних фінансів в контексті протидії корупції.

Мета роботи – удосконалення науково-методичних засад та організаційного механізму функціонування системи забезпечення прозорості відносин у сфері публічних фінансів як передумови боротьби з корупцією.

Предмет дослідження – система взаємопов'язаних економіко-математичних моделей, для кількісного виміру прозорості та обґрунтування комплексних рекомендацій щодо її забезпечення у розрізі: прозорості основних державних інституцій, транспарентності їх політики та прозорості публічних фінансів у регіональному розрізі.

Методи дослідження: загально-наукові і спеціальні методи, системно-структурний аналіз, контент-аналіз, таксономічний аналіз, кластерний аналіз, агломеративний метод, метод k-середніх.

Практичне значення одержаних результатів: Розроблено концептуальні засади забезпечення бюджетної транспарентності у контексті підвищення якості управління у сфері публічних фінансів. Розроблено науково-методичний підхід щодо оцінювання стану фінансової децентралізації в Україні на основі таксономічного аналізу та побудови інтегрального показника фінансової децентралізації. Розвинуто науково-методичні підходи до оцінки транспарентності НБУ в контексті формування передумов для посилення боротьби з корупцією у сфері публічних фінансів в розрізі монетарної політики. Розроблено методичний підхід на основі кластерного аналізу до оцінки потенційних корупційних ризиків кредитних операцій державних банків.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1 ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ ЯК БАЗОВА КАТЕГОРІЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА	7
2 ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЇ ТА МЕТОДІВ БОРОТЬБИ З НЕЮ	17
3 ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	25
4 ОЦІНЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ УМОВ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ КОРУПЦІЙНОЇ ДЕТЕРМІНАНТИ	36
5 ОЦІНКА ТРАНСПАРЕНТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ	49
6 ОЦІНКА ПОТЕНЦІЙНИХ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ	64
ВИСНОВКИ	75
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	78

ВСТУП

В умовах сучасного стану розвитку громадянського суспільства прозорість є необхідною складовою існування сфери публічних фінансів. Прозорість є одним з найкращих та найшвидших інструментів досягнення сталого розвитку, оскільки лише за умов повної відкритості суспільно значущої інформації можна приймати зважені рішення. Жодна з державних реформ не може вважатися вдалою, якщо роль інститутів громадянського суспільства в її реалізації номінальна, а ознаки прозорості відсутні. Сьогодні демонструє, що корупція стала невід'ємною складовою життя, що підриває будь-які інші цінності та прагнення до вдосконалення існуючого ладу. Існування в умовах прозорості має стати буденністю, яка дозволить змінити і сферу публічних фінансів, яка наразі є однією з найбільш проблемних ланок з точки зору корупції як в Україні, так і в світі.

Метою роботи є удосконалення науково-методичних засад та організаційного механізму функціонування системи забезпечення прозорості

У роботі наведені авторські пояснення необхідності дотримання принципів прозорості публічних фінансів. Розглянуто еволюцію поняття «державні фінанси», що за умов сучасних викликів суспільства трансформувалося на «публічні фінанси». Акцентується увага на появі поняття «сервісна держава», що має беззаперечні ознаки суспільної орієнтованості, а відповідно й публічності в сфері фінансів.

Враховуючи розгляд таких багатоаспектних явищ, як прозорість та корупція, проаналізовано багатоаспектність явища корупції та її прояв в багатьох сферах життя. Корупція в сфері публічних фінансів є одним з наймасштабніших проявів, що значною мірою підриває авторитет влади, загрожує національній безпеці, руйнує віру громадян в справедливість. Розглянуто різноманітні аспекти розуміння дефініції, що загалом вважають корупцію протиправним явищем, що порушує права людини, загрожує демократичності існуючого ладу та має досить

широкі прояви. Розроблено науково-методичний підхід щодо оцінювання стану фінансової децентралізації в Україні на основі таксономічного аналізу та побудови інтегрального показника фінансової децентралізації. Підтверджено, що транспарентність публічних фінансів має стати базисом існуючої бюджетної політики. Огляд ключових принципів транспарентності бюджетної інформації, цілей забезпечення бюджетної транспарентності розширив погляд на вже розглянуту інформацію.

Враховуючи важливу роль НБУ, як грошово-кредитного регулятора, проаналізовано ступінь довіри всередині суспільства до даного інституту. Окрім того, виявлено ключові дії НБУ в розрізі покращення транспарентності та відкритості для суспільства, учасників банківського ринку, інших зацікавлених осіб. Здійснено проведення оцінки транспарентності монетарної політики НБУ на основі методології Н. Дінсера та Б. Ейхенґріна.

Враховуючи існування ризиків транспарентності в сфері публічних фінансів здійснено оцінку потенційних корупційних ризиків кредитних операцій державних банків, оскільки державні банки формують більшість портфелю усього банківського сектору.

Теоретико-методичні розробки та рекомендації дослідження впроваджено у практику діяльності державних банків, а також у навчальний процес Сумського державного університету.

1 ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ ЯК БАЗОВА КАТЕГОРІЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Формування засад демократичного розвитку держави передбачає впровадження кардинальних змін в систему державного фінансового менеджменту. На сучасному етапі в теорії фінансів та і в практичній діяльності все більше відходять від поняття «державні фінанси» та активніше починають використовувати поняття «публічні фінанси». Водночас в науковій літературі досить часто відбувається просто заміна цих понять, хоча на наш погляд, ці поняття мають змістовно різне наповнення.

Останнім часом збільшилась кількість публікацій, присвячених дослідженню методологічних засад формування та розвитку публічних фінансів, серед них особливо варто відзначити ґрунтовні роботи Опаріна В.М., Федосова В.М., Юхименко П.І. [1], Хомутенко А.В. [2], Длугопольського О.В. [3], Бардаш С.В. [4], Бойко С. [5] та інших.

Термін державні фінанси був досить жорстко закріплений в теорії фінансів за радянських часів, що було обумовлено командно-адміністративною економікою, і по своєму змісту відображало ключову роль цієї сфери в розвитку всієї економічної системи. При цьому функції фінансів в інших сферах були досить обмежені, оскільки не було можливості використовувати механізми фінансового ринку, а функції банківської системи були підпорядковані власне функціям державних фінансів. «Державні фінанси» як категорія фінансової науки чітко узгоджується саме з командно-адміністративною економікою та авторитаризмом влади. Враховуючи, що в радянській економіці фінансова система як і економічна система в цілому функціонувала на засадах державної власності, а також, що існуюча де-юре колективна форма власності, де-факто також була державною, функції фінансів були підпорядковані задоволенню державних потреб, які в свою чергу були представлені і на рівні загальнодержавних потреб і на рівні інтересів суб'єктів господарювання.

Як «державні фінанси» так і «публічні фінанси» мають цілий ряд функцій, інструментів та механізмів, які є подібними, але в багатьох позиціях ці поняття відрізняються. Варто зазначити, що ці два поняття визначаються саме з точки зору відносин, що виникають при формуванні коштів, якими розпоряджається уряд країни для повноцінного виконання державою притаманних їй функцій. Більшою мірою як правило це стосується державного та місцевих бюджетів. Водночас в останньому випуску Бюджетного вісника Міжнародного валютного фонду [6] зазначено, що публічні фінанси крім бюджетів різних рівнів – державного та місцевих – повинні також включати і інформацію по публічним (державним) корпораціям.

В узагальненому вигляді і за своїм внутрішнім наповненням категорія «публічні фінанси» розкрита на рисунку 1.1. Публічні фінанси є сферою фінансової системи України, та включають в себе державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси державних корпорацій та фонди соціального страхування, мають ознаки імперативності, транспарентності та публічності (приналежність публічному союзу, суспільству). Таким чином державні фінанси є складовою публічних фінансів. На наш погляд державні фінанси формуються на національному рівні та передбачають систему економічних відносин, що виникають між економічними суб'єктами з приводу формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів з метою забезпечення виконання державою загальнонаціональних функцій та захисту її інтересів. Рівень державних фінансів ототожнюється з формуванням державного бюджету, водночас відносини, які виникають в цьому процесі, охоплюють фінансові потоки, що починають формуватися з мікрорівня та акумулюються на макрорівні, і потім в процесі перерозподілу на рівні державного бюджету можуть повертатись на мікрорівень.

Стосовно місцевих фінансів, на наш погляд за своєю сутністю вони повинні бути виокремлені з державних фінансів, оскільки вони повинні як формуватися так і використовуватись в межах субнаціонального рівня. Це питання наразі є досить дискусійним і основна причина дискусії на наш погляд криється в проблемах пов'язаних з залежністю формування місцевих фінансів від державного бюджету

України. Це також підтверджується часткою міжбюджетних трансфертів в загальному розмірі бюджету - понад 30 % станом на 2017 рік.

Рисунок 1.1 – Місце публічних фінансів у економічній системі держави

Джерело: складено автором

В цьому контексті розпочата реформа децентралізації повинна в решті решт поставити всі крапки. Якщо розглядати місцеві фінанси суто формально з точки зору бюджетного процесу так як він відбувався, і продовжує відбуватись, то в Україні місцеві фінанси є складовими державних фінансів, враховуючи те, яким чином відбувається розподіл коштів. Реформа децентралізації повинна забезпечити не лише перерозподіл владних повноважень між державними і місцевими органами влади, але і супроводжуватись зміною в процесі формування місцевих та державних фінансів. І в цьому контексті питання повинно вирішуватись комплексно через владну та фіскальну децентралізацію. Не можна здійснити

просто перегляд структури податків та їх розподіл між державним та місцевими бюджетами, потрібно чітке усвідомлення, прав, які отримують місцеві органи самоврядування, створені об'єднані територіальні громади щодо розпорядження створеними фондами, рівень та межі їх відповідальності за формування власних фондів, співвідношення їх із зобов'язаннями, які вони повинні і можуть брати на себе як громада.

Стосовно віднесення до складу публічних фінансів державних корпорацій, то як було зазначено вище, так розглядається структура публічних фінансів в межах міжнародних документів. З одного боку, якщо держава є власником майна, то процес формування фінансових ресурсів повинен бути підконтрольним суспільству та відбуватись прозоро. З іншого боку, виключно з точки зору формування та руху фінансових ресурсів в межах державних підприємств, які працюють в умовах ринкової економіки, вони працюють на рівних умовах з приватними корпораціями, як фінансовими так і нефінансовими.

В цьому аспекті в Україні є цілий ряд невирішених питань, що стосуються власне державних корпорацій. З точки зору доцільності функціонування державних корпорацій, то вони повинні виробляти товари, роботи та послуги, які носять неринковий характер та спрямовані на захист інтересів суспільства. В даному випадку мова може йти про підприємства, які працюють на обороноздатність країни, виконують військові замовлення. Крім того у власності держави мають знаходитись, або ж як мінімум держава повинна мати контрольний пакет акцій таких підприємств, які пов'язані з виробництвом атомної енергії, тощо. Вочевидь, що основна маса підприємств, які за часи Радянського Союзу перебували в державній власності наразі є приватизованими, але залишився досить значний перелік підприємств, які можуть бути приватизованими, та враховуючи різні фактори залишаються у власності держави. Крім того, питання існування державних фінансових корпорацій є досить спірним. Протягом 2010-2017 років фактично відбулась суттєва зміна в структурі існуючого в Україні фінансового сектору, оскільки наразі по суті створена структура з домінуванням публічних фінансів. Зокрема, в банківському секторі, який є домінуючим серед фінансових

корпорацій України найбільшу частку в структурі як активів так і зобов'язань займають державні банки, особливо після націоналізації в грудні 2016 році ПАТ «Приватбанк» - лідера банківської системи України по активах та зобов'язаннях. На фондовому ринку операції з облігаціями внутрішньої державної позики майже повністю витіснили акції та корпоративні облігації. Стосовно сектору недержавного пенсійного забезпечення, то в цих активах близько 50 % становить частка корпоративного пенсійного фонду Національного банку України. Виключення складають страховий сектор та інші небанківські фінансові установи, але їх частка у ВВП країни мізерна.

Ще одним моментом, що характеризує стан державних корпорацій є те, що в Україні кожного року протягом вже досить тривалого періоду здійснюється докапіталізація державних як фінансових так і нефінансових корпорацій. Так найбільшими емітентами акцій протягом досить тривалого періоду часу виступають ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ НАК «Нафтогаз України», ПАТ АБ «Укргазбанк», в 2016 році після процесу приватизації до переліку таких установ приєднався ПАТ КБ «Приватбанк». Варто відзначити, що протягом останніх трьох років (2015-2017) частка акцій, емітованих державними корпораціями в загальному обсязі емісії на фондовому ринку зросла з 36,8 % до 91,53 % у 2017 р. Так за останні 10 років ПАТ «Державний ощадний банк України» здійснив емісію акцій для поповнення статутного капіталу в розмірі 44,536 млрд грн, ПАТ НАК «Нафтогаз України» - на 19,081 млрд грн, ПАТ АБ «Укргазбанк» - 28,431 млрд грн, ПАТ КБ «Приватбанк» - 200,868 млрд грн. При цьому ці емісії здійснюються у відповідності до рішення Міністерства фінансів України і практично всі підлягають обміну на облігації внутрішньої державної позики з різним строком обігу. Проводячи такі операції Міністерство фінансів по суті нарощує внутрішній державний борг, іншими словами це означає, що платники податків як фізичні так і юридичні особи фінансують неефективний менеджмент цих корпорацій. На нашу думку цей процес повинен бути максимально публічним, оскільки безпосередньо визначає стан публічних фінансів. По суті операції докапіталізації, які відбуваються в секторі державних корпорацій, потім

відображаються у зростанні розміру державного боргу в секторі державних фінансів та відповідно нарощують видатки на його обслуговування.

Стосовно фондів соціального захисту, то окремі дослідники вважають, що їх не варто відносити до публічних фінансів. На нашу думку така позиція може бути цілком прийнятною за умови високого рівня розвитку в країні страхового сектору, а саме як обов'язкового так і добровільного страхування (страхування життя, медичного страхування, недержавного пенсійного страхування, тощо). Враховуючи стан розвитку цих видів страхування в Україні, існування фондів соціального захисту в межах публічних фінансів є виправданим. При цьому необхідно відзначити, що наразі не існує чітко сформованого плану дій щодо узгодження стану публічних фінансів та потреб населення у соціальному захисті. Немає чіткого розподілу як того вимагає теорія сервісних держав, хто в яких межах несе відповідальність за формування соціального захисту. Мається на увазі, що вся відповідальність повинна бути чітко розподілена між органами влади на національному та субнаціональному рівнях, між суб'єктами господарювання та населенням. Незавершеність пенсійної, медичної реформ, реформ у сфері освіти не дозволяють чітко визначити межі необхідних фінансових ресурсів для виконання соціальної функції публічних фінансів.

З точки зору рівнів їх формування варто виокремити міжнародний, національний, субнаціональний рівень та мікрорівень. Міжнародний рівень публічних фінансів формується на рівні угод, що укладаються між урядами країн та міжнародними фінансовими організаціями. Національний рівень публічних фінансів передбачає рух фінансових ресурсів, що формують державний бюджет країни. Субнаціональний рівень передбачає формування фінансових ресурсів на рівні місцевих органів самоврядування та новостворених об'єднаних територіальних громад, при цьому варто зазначити, що реформа децентралізації та адміністративно-територіальна реформа призводять до того, що при формуванні об'єднаних територіальних громад можуть порушуватись межі існуючих районів та навіть областей, що в свою чергу впливає і на формування бюджетів цих рівнів. Стосовно мікрорівня, то в даному випадку публічні фінанси можна розглядати з

точки зору функціонування суб'єктів господарювання, власником яких або співвласником яких є держава. Водночас цей рівень функціонування фінансових відносин є спірним з точки зору віднесення їх до суто публічних фінансів, оскільки формування фінансових ресурсів відбувається за принципами, які характерні і для суб'єктів господарювання інших форм власності. Тому з точки зору вчинення корупційних дій у сфері публічних фінансів на наш погляд варто виділити перших три рівні.

З точки зору інституційної будови національної економіки та згідно статистичного класифікатора України [7] публічні фінанси формуються сектором загального державного управління. Останній поділяється на три великі групи: сектор органів державного управління (центральні органи державного управління, місцеві органи державного управління та фонди соціального страхування); державні нефінансові корпорації (суб'єкти господарювання в яких держава є власником, або співвласником) та державні фінансові корпорації (Національний банк України, державні фінансові корпорації – найбільш потужні з них це банки, які контролюються державою та є найбільшими за обсягами активів в банківській системі, державні фонди грошових коштів та державний пенсійний фонд). На нашу думку цілком всі сектори, зазначені в класифікаторі вважати такими, що стосуються публічних фінансів не варто. Ті, які безпосередньо стосуються формування публічних фінансових ресурсів та узгоджуються з їх розумінням світовими та європейськими фінансовими організаціями варто зв'язати до ресурсів державного та місцевого бюджетів, ресурсів Національного банку України, ресурсів пенсійного фонду. Саме ці фонди використовуються для регулювання економіки та перерозподілу національного доходу.

На сучасному етапі все більшої популярності в світі набуває теорія «сервісної» або клієнтоорієнтованої держави. Вона запроваджується в країнах з розвинутою ринковою економікою. На наш погляд запровадження такої системи є ознакою формування демократичного суспільства з високим рівнем прозорості сфери публічних фінансів. Ефективне впровадження такої системи передбачає не лише якісне надання послуг з боку державних службовців, а і відповідний рівень

обізнаності споживачів цих послуг. В напрямку покращення стану надання публічних послуг важливого значення набуває діджиталізація надання таких послуг, яка дозволяє суттєво знизити рівень суб'єктивності, що може виникати при контакті з державним службовців.

Теорія сервісної держави була впроваджена в дію у Великобританії в 90-х роках ХХ сторіччя. Вона передбачала, що держава перетворюється в надавача послуг і ці послуги повинні бути високої якості. Так в 1991 році була прийнята так звана «Хартія громадянина», суть якої зводилась до визначення чітких принципів, за якими відбувалась 10 річна програма удосконалення якості надання публічних послуг. Ці принципи зокрема включали: визначені стандарти надання послуг; транспарентність; можливість вибору; ввічливість та високий рівень надання послуг; ефективність в межах бюджетних асигнувань.

Для реалізації цієї програми кожен принцип був чітко та зрозуміло висвітлений. В першу чергу були визначені стандарти надання послуг, процедури їх моніторингу, щоб споживачі послуг розуміли суть та межі можливостей держави. По кожному виду послуг було передбачено надання повної, точної та зрозумілої інформації, з чітким визначенням меж відповідальності посадових осіб, процедури надання послуг та їх вартість. Було передбачено можливість вибору надавача послуг, в тому випадку де це було можливо, а споживач послуг повинен був на свій розсуд обрати такого надавача. Державні службовці повинні були носити бейджі з ім'ям та прізвищем, щоб споживачі послуг мали чітке уявлення хто саме надає їм послугу. Якщо послуга була надана неналежним чином, службовець повинен вибачитись в іншому випадку було виписано чіткий порядок оскарження їх дій. Не менш важливим при цьому було дотримання ефективності надання послуг, яке передбачало визначення оптимального співвідношення між якістю послуг та їх вартістю.

Водночас, що було не менш, а навіть більш важливим були прийняті хартії: пацієнта, платника податків, батьків учнів, жертви злочину. Тобто з одного боку були виписані права споживачів публічних послуг, а з іншого їх обов'язки.

Наразі ця теорія впроваджується в багатьох країнах та є протилежністю теорії «сильної держави». Остання досить часто ототожнюється з командно-адміністративною системою та передбачає сильний перегин в бік суттєвого переважання державних інститутів в усіх сферах економічної діяльності.

Категорія «публічних фінансів» в першу чергу передбачає фінансування публічних послуг. Виходячи з цього змінюється сам контекст державного управління. Мова йде не просто про виконання певних функцій державою, а саме про те, що акумульовані кошти в суспільстві використовуються для фінансування послуг публічного характеру. Тим самим це означає, що суспільство делегує уряду країни, чи місцевим органам самоврядування повноваження щодо фінансування послуг, необхідних для суспільства з точки зору забезпечення різних видів безпеки держави – «воєнної, громадської безпеки та порядку, державної безпеки в частині захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» [8].

На жаль в Україні термін «публічні фінанси» досить часто застосовується разом з терміном корупція. При цьому з наукової точки зору є цілий ряд проблем щодо розуміння як поняття «публічні фінанси» так і поняття «корупція».

В більшості наукових публікацій поняття «корупція» ототожнюється з поняттям «хабар». Згідно даних ПРООН, «щорічний обсяг хабарів у світі оцінюється в \$1 трлн. При цьому світова економіка втрачає ще \$2,6 трлн у зв'язку з корупційною діяльністю. У країнах, що розвиваються, втрати, пов'язані з корупцією, перевищують обсяги офіційної допомоги на цілі розвитку в 10 разів». Тобто ця проблема є наразі доволі важливою для багатьох країн світу, в тому числі і для України. Згідно чинного вітчизняного законодавства, а саме Закону України «Про запобігання корупції» [9], корупція – це «використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині

першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.» В Законі наводиться досить широкий перелік осіб, які можна розглядати з точки зору вчинення корупційних дій. Водночас, на нашу думку, це поняття є набагато більш широким і його розуміння лежить не лише в правовій, але і в соціальній, економічній та політичній площині і всі вони можуть бути взаємозв'язаними між собою. І чим більший рівень взаємопроникнення між цими площинами, тим більш високий рівень корупції в країні може бути сформований. Корупція може проявлятися не лише на етапах виконання бюджету. Вона може супроводжувати весь процес від моменту формування самого програмного документу у вигляді державного бюджету на кожен рік, його затвердження у Верховній Раді, подальшому його виконанню через сплату податків та обов'язкових платежів та функціонування фіскальних органів до моменту власне його виконання, враховуючи і процедури державних закупівель.

Тобто фактично кожний етап руху фінансових ресурсів у публічному секторі та секторах, які з ним взаємодіють можуть створюватись умови для корупційних схем. Якщо виходити з розуміння публічних фінансів з точки зору протидії в цій сфері корупції та забезпечення транспарентності їх використання, то в більшості міжнародних та європейських документів виокремлюють наступні процеси, які варто контролювати: бюджетний процес на національному та субнаціональному рівнях, процес податкового адміністрування, процес державних закупівель, здійснення квазіфіскальних операцій а також варто брати до уваги транспарентність операцій Національного банку України та прозорості формування монетарної політики.

2 ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЇ ТА МЕТОДІВ БОРОТЬБИ З НЕЮ

На сьогоднішній день корупція в системі публічних фінансів набирає все більших масштабів, та, безумовно, підриває не тільки економіку, але й державну безпеку України. Дане суспільне явище негативно проявляється в використанні своїх повноважень посадовими особами, політичними діячами чи службовими особами задля отримання коштів з метою особистого збагачення. Проблема корупції досить актуальна, не тільки в Україні, але і в будь-якій іншій країні світу. Науковці зазначають, що явище корупції стало основною проблемою в сфері політики кінця ХХ століття. Корупція є дуже складним явищем, котре сформувалося на сьогоднішній день, адже вона досить різноманітна у своїх проявах та формах.

Провівши аналіз наукової літератури, можемо виділити два основні підходи до трактування поняття корупції. До першого належить доктринальний підхід, який заснований на дослідженнях науковців і фахівців, а до другого слід віднести офіційний або, іншими словами, легальний, котрий базується на нормативно-правових актах та міжнародних документах, що мають під собою юридичну силу. Проте, на сьогоднішній день далеко не всі наукові нароби, що присвячені дослідженню проблеми корупції, містять визначення даного поняття. Зрозуміло, що вплив історична та національна специфіка створюють різні позиції щодо розуміння сутності поняття корупції та її трактування у законах та нормативно-правових актах [10].

Аналіз сучасних наукових визначень поняття корупції показує, що деякі фахівці трактують корупцію в найбільш вузькому змісті слова як синонім «хабаря», «підкупу», продажності посадових осіб (державних службовців). Деякі зарубіжні науковці вивчають явище корупції у вузькому галузевому розумінні. Так, суб'єктами корупційних діянь зазначені науковці вбачають привілейовану особу з обмеженим доступом до себе населення, яка своєю політичною діяльністю впливає на державні та суспільні відносини за допомогою використання наданої політичної влади.

Для більш детального ознайомлення з даним суспільним явищем слід розглянути інші підходи до визначення корупції, як на міжнародному, так і на національному рівні. Перш за все, аналізуючи законодавство України, законодавче закріплення поняття «корупція» зустрічається в Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII, а саме в ст. 3, котра визначає корупцію як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [9]. Вищенаведене законодавче визначення є особливим з огляду на те, що воно не є універсальним і не охоплює всієї сукупності корупційних проявів, за які національне законодавство передбачає відповідальність. Так, Третяк В. М. зазначає, що зазначену дефініцію корупції сформульовано лише для потреб Закону України «Про запобігання корупції» [10].

Так, звертаючи увагу на міжнародний підхід, поняття «корупції» повинно бути відображено у Конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) проти корупції (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 р.), проте вона включає в себе дев'ять дефініцій: «державна посадова особа», «іноземна державна посадова особа», «посадова особа міжнародної організації», «майно», «доходи від злочину», «призупинення операцій (заморожування)», «конфіскація», «предикатний злочин», «контрольована поставка», але головної дефініції «корупція» не відображено зовсім. Лише зазначено, що корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею [11]. Тобто, аналізуючи зміст даної конвенції, ми прийшли до висновку, що даний нормативно-правовий акт, зовсім не має законодавчого закріплення терміну корупція.

Аналізуючи положення Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) 1999 р, слід зауважити, що перелік термінів, котрі використовуються в даній конвенції досить вузький, а саме ст. 1 даної конвенції оперує лише такими поняттями як: «суддя», «юридична особа» та «посадова особа», тобто не надаючи визначення терміну «корупція» взагалі. Корупція в даній конвенції згадується лише, як явище, що загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку і загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства [12].

Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі» № 568 від 22 липня 2003 р. не містить дефініції корупції, але у ст. 2 зазначає різновиди корупції, такі як активна та пасивна. Під активною корупцією слід розуміти діяння, що полягає в обіцянці, пропозиції або наданні, безпосередньо або через третіх осіб, особі, яка здійснює на будь-якій підставі керівну функцію або роботу на користь організації, що належить до приватного сектора, неналежної вигоди будь-якого характеру, призначеної йому самому або третій особі, для того, щоб ця особа, порушивши свої обов'язки, учинила дію або утрималася від цього, а пасивну – як діяння, коли під час здійснення на будь-якій підставі керівної функції або роботи на користь організації, що належить до приватного сектора, особа пропонує або отримує, безпосередньо або через третіх осіб, неналежну вигоду будь-якого характеру, призначену їй або третій особі, або приймає обіцянку такої вигоди для того, щоб, порушивши свої обов'язки, вона учинила певні дії або утриматися від них [13].

Відповідно до ст. 9 Конституції України та Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., що ратифікована в Україні, визначення поняття «корупції» слід вважати офіційним і українське законодавство повинне відповідати йому у повній мірі. Дана Конвенція розуміє поняття корупції як «обіцянку, пропозицію або надання публічній посадовій особі, вимагання або прийняття публічною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової

особи чи інших фізичної або юридичної осіб з метою вчинення посадовою особою будь-якого діяння чи бездіяльності при виконанні своїх посадових обов'язків.

Таким чином, саме це визначення поняття корупції повинно бути покладено в основу національного законодавства у сфері корупції. Конвенція Ради Європи про корупцію в контексті цивільного права від 4 листопада 1999 р., яку Україна підписала, визначено, що корупція – це «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабаря, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду або поведінку такої особи».

Також, варто відмітити, що в українській практиці категорія корупції відноситься тільки до посадових осіб (службовців), проте, відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних злочинів, то статтею 2 Закону України № 1507-VI від 11.06.2009 року «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [14], була введена відповідальність і за корупційні злочини для юридичних осіб, яка передбачала, що юридична особа несе відповідальність, встановлену цим Законом, за вчинення від її імені та в її інтересах керівником такої юридичної особи, її засновником, учасником чи іншою уповноваженою особою самостійно або у співучасті будь-якого із злочинів, передбачених відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Проте, даний закон викликав багато суперечок серед науковців та юристів і тому Законом України № 2808-VI від 21.12.2010 року «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції», Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» був визнаний таким, що втратив чинність. Тобто, на законодавчому рівні в Україні не встановлено відповідальності за корупційні дії для юридичних осіб, за які саме дії можна застосувати заходи впливу, так само за які саме дії юридичну особу можна притягнути до відповідальності за корупційний злочин. По суті, юридичну особу виключено з суб'єктів корупційного правопорушення, в той час як в міжнародній практиці притягнути до

відповідальності за корупційні злочини можна і юридичну особу, так як визначено конкретно за які дії, вчинені юридичною особою можна притягнути до відповідальності саме юридичну особу. Наприклад, в Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією в статті 18 вказано, за які дії можна притягнути до відповідальності юридичних осіб, а саме за дачу хабаря, зловживання впливом та відмивання доходів, – вчинені на їхню користь будь-якою фізичною особою, яка діяла незалежно або як представник того чи іншого органу юридичної особи та яка обіймає керівну посаду у цій юридичній особі, із використанням: представницьких повноважень юридичної особи; повноважень приймати рішення від імені юридичної особи; повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи; а також за залучення такої фізичної особи до вищезазначених злочинів у якості співучасника чи підбурювача.

Аналізуючи міжнародне законодавство та окремі нормативні акти, ми зустрілися з тим, що деякі конвенції, які безпосередньо регулюють відносини пов'язані з корупцією, зовсім не закріплюють визначення даної категорії. Тобто, регулюють ті відносини, котрі навіть не визначені, як корумповані.

Таким чином, ми вважаємо, що для вирішення даної проблеми необхідно на міжнародному рівні: закріпити визначення корупції в міжнародних конвенціях та інших нормативно-правових актах, які до сих пір не мають законодавчо закріпленої дефініції та видати міжнародний нормативно-правовий акт на який можна зробити посилання задля конкретизації самого визначення «корупції» та надати більш детальну характеристику, що слід відносити до поняття корупції.

Велика кількість існуючих корупційних схем у фінансовій системі України вимагають активних дій щодо забезпечення прозорості публічних фінансів та запровадження інноваційних програм. Відповідні програми покликані спонукати уряд до надання точної та своєчасної інформації щодо використання фінансових ресурсів країни та не допускати зловживань з боку посадовців. Одним із інструментів боротьби з корупцією є формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів. Така система сприяє наданню точної та своєчасної інформації

всім користувачам, формуванню відповідального уряду та недопущення зловживань з боку влади.

Серед елементів механізму забезпечення прозорості публічних фінансів, основну роль відіграють правові інструменти. Так, станом на початок 2018 року в Україні базовим для формування інституту прозорості публічних фінансів є Закон України «Про інформацію» та Закон України «Про відкритість використання публічних коштів». Наступним елементом є запровадження інноваційних програм доступу до публічних фінансів. За останні 3 роки було запроваджено наступні програми (табл. 2.1)

Таблиця 2.1 – Програми підвищення ефективності та прозорості публічних фінансів в Україні

№ з/п	Програма	Сутність
1	2	3
1	Система електронних публічних закупівель «ProZorro» (лютий 2015)	ProZorro – це сучасна система проведення відкритих та ефективних публічних закупівель прозоро, яка забезпечує створення, розміщення та публікацію тендерів онлайн, обмін між учасниками торгів інформацією та документами в електронному вигляді, доступність для аналізу та громадського контролю. Станом на травень 2018 року в системі 50890 оголошених тендерів та 123912 активних постачальників [15].
2	Електронна система «ProZorro.Продажі» (жовтень 2016)	Держава отримує можливість аналізу, контролю та повної прозорості продажів. Для бізнесу система прозора, зрозуміла, безпечна. ProZorro. Продажі дає можливість заробляти та конкурувати, створюючи новий ринок. Для громадськості – прозорість, можливість контролю за допомогою модуля бізнес аналітики http://bi.prozorro.sale Обсяг доходу від аукціонів на ProZorro. Продажі сягнув 3 млрд грн [16].
3	«E-data» – єдиний веб-портал використання публічних коштів в рамках проекту «Прозорий бюджет»	E-data.gov.ua – одна з найбільших відкритих баз даних України у сфері публічних фінансів. На сайті представлено інформацію по більш ніж 20 млн договорів, актів та звітів [17].

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
4	Пошуково-аналітична система «.007»	«Пошуково-аналітична система .007» – це web-ресурс на основі відкритих даних про використання публічних коштів. Проект передбачає сервіс пошуку та візуалізації даних з відкритих джерел про використання державою бюджетних коштів. Основний акцент зроблено на простоті використання та представлення специфічної інформації з масивів великих даних [18].
5	Система електронного адміністрування ПДВ та публічні реєстри заяв повернення суми бюджетного відшкодування ПДВ у хронологічному порядку	Система електронного адміністрування ПДВ унеможливила формування фіктивного податкового кредиту для отримання незаконного бюджетного відшкодування ПДВ. Запроваджено публічні реєстри з хронологічною системою відшкодування ПДВ відповідно до черговості надходження заяв. Зросли надходження ПДВ, а здійснення бюджетного відшкодування стало ритмічним [19].
6	Єдиний державний веб-портал відкритих даних	Станом на травень 2018 року розміщено 39542 наборів даних від 2621 розпорядників інформації. Набори даних в тому числі за розділами: «держава» – 11292 «податки» – 1614 «фінанси» – 5529 [20].
7	Електронне урядування: ЄДРПОУ, відкриті майнові та судові реєстри. Єдиний державний портал адміністративних послуг	Портал створено з метою максимального спрощення процесу отримання адміністративних послуг для фізичних та юридичних осіб. Метою пілотного проекту є: – систематизація і надання повної інформації про адміністративні послуги; – запровадження та удосконалення методичних засад надання адміністративних послуг та їх функціональних елементів [21]. Безкоштовний пошук відомостей у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб- підприємців та громадських формувань
8	Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування	Проект створено з метою спрощення процесу подання декларацій майнового стану для публічних службовців та полегшити доступ до них та їх перевірку [22].

Заключним елементом системи забезпечення прозорості публічних фінансів є покращення організаційних дій щодо проведення заходів, спрямованих на

підвищення кваліфікації працівників сфери управління публічними фінансами та фінансової обізнаності населення. Доступність, розуміння та прозорість бюджету є найголовнішими компонентами, яких повинна дотримуватися влада звітуючи перед громадськістю. За останні роки вдалося змінити підхід до організації дій, які забезпечують доступ до публічних фінансів. Зміни до Бюджетного кодексу України та прийняття Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» дали свої результати. Але через об'єктивні причини, які пов'язані з низьким рівнем автоматизації процесу управління публічними фінансами, наявна також відсутність бажання численних комунальних і державних підприємств виставляти свої витрати на показ, тобто робити їх доступними та публічними. Щодо фінансової обізнаності населення то головною проблемою є складність опублікованої інформації про публічні фінанси. Інформація є досить об'ємною та більш призначена для фахівців даної сфери. Як наслідок, зв'язок між громадськістю та відповідними державними органами влади ускладнюється, а результат конкретних дій буде видно, коли індекс відкритості бюджету підвищиться [23].

Таким чином, дослідивши та проаналізувавши методи боротьби з корупцією у різних країнах світу можна дійти висновку, що врахувавши менталітет, традиції нашої країни, а також невдалі способи, які уже були застосовані раніше урядом України, потрібно запозичити національні стратегії боротьби з корупцією різних країн світу та впровадити їх у сьогодення нашої держави. Так, можна виокремити такі методи боротьби з корупцією для подальшого використання в Україні:

- внесення у навчальну програму навчальних закладів усіх рівнів інформації щодо корупційних правопорушень, відповідальності та шляхів її подолання;
- закріплення на законодавчому рівні жорсткого контролю та відповідальності за корупційні злочини;
- запровадження онлайн-системи контролю, яка б збирала заяви громадян;
- застосування конфіскації майна при доведенні корупційного злочину;
- створення реєстру фізичних та юридичних осіб щодо яких виникає підозра у вчиненні корупційних правопорушень.

3 ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Постійна зміна підходів до управління економічними процесами в Україні, відсутність цілісної та виваженої державної фінансової політики, негативний вплив військових дій на сході на економіку країни призводять до зтяжної соціально-економічної кризи та макроекономічних дисбалансів. Одним з вагомих чинників, що призвів до вищезазначених проблем, є неефективна економічна політика та високий рівень корупційних схем на державному і місцевому рівнях.

Досвід розвинених країн світу засвідчує, що досягнення макроекономічної стабільності, ефективного розподілу бюджетних ресурсів між споживанням та інвестуванням та покращення добробуту населення можливе за рахунок впровадження дієвого контролю за наповненням бюджету та цільового використання його коштів, а також залучення представників громадськості до всіх етапів бюджетного процесу, тобто реалізації на практиці принципів бюджетної прозорості.

Узагальнення теоретичних поглядів стосовно трактування прозорості на мікрорівні дозволяє констатувати, що у більшості наукових праць відсутні ознаки системності. Так, у роботі закордонних науковців [24] прозорість трактується як ступінь доступності та рівень зрозумілості інформації для потенційних інвесторів та інших учасників ринку. Зачосова Н. В. та Куценко Д. М. [25] зазначають, що прозорість є характеристикою рівня відкритості компанії, який досягається шляхом розкриття інформації про організаційну структуру, особливості управління ризиками та результати її діяльності. Проте дані підходи у більшій мірі характеризують прозорість розкриття публічної інформації про структуру підприємства та його фінансовий стан. Деякі автори [26] пропонують визначати прозорість на мікрорівні більш конкретно, а саме як акт обміну конфіденційною інформацією і неявними знаннями при здійсненні певного виду фінансово-економічних операцій. На відміну від усіх інших, у даному визначенні основний акцент зроблено на передачі інсайдерської інформації, що не

виступає характеристикою транспарентності. У контексті операцій купівлі-продажу цінних паперів між учасниками фондового ринку транспарентність визначається як пропозиція об'єктивної, повної і точної інформації [27]. Проте транспарентність передбачає не лише отримання достовірної інформації учасниками ринку, а відкритість процесу прийняття рішень.

Попри важливість бюджетної транспарентності в формуванні демократичного суспільства та стимулювання соціально-економічного розвитку дана проблематика є широко висвітлена в основному в працях закордонних науковців. Так, Г. Копітц та Д. Крейг [28] бюджетну транспарентність розглядають як відкритість уряду для громадськості, що передбачає доступ до достовірної, повної, своєчасної, зрозумілої і зіставною на міжнародному рівні інформації про його діяльність, так щоб електорат і учасники ринку змогли максимально точно оцінити фінансовий стан країни, а також справжні витрати і вигоди від комплексу заходів уряду, що здійснюються ним у бюджетній сфері.

Вагому роль у дослідженні питання бюджетної транспарентності відіграють міжнародні інституції, до складу яких доцільно включити наступні: Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)), Міжнародне бюджетне партнерство (International Budget Partnership (IBP)), Партнерство «Відкритий Уряд» (Open Government Partnership (OGP)), Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund (IMF)), Світовий банк (World Bank (WB)), Фонд відкритих знань (Open Knowledge Foundation (OKF)).

Зокрема, відповідно до Кодексу Фіскальної транспарентності, розробленого Міжнародним валютним фондом, бюджетна транспарентність розглядається як характеристика державної влади, для якої притаманним є відкритість для громадськості інформації про стан бюджетів в попередні роки, тактичні та стратегічні цілі розвитку бюджетної політики, а також про структуру та функції уряду, які визначають дану політику і її результати.

В аналітичному звіті Організації економічного співробітництва та розвитку бюджетна транспарентність трактується як своєчасне, систематичне та повне розкриття всієї відповідної фінансової інформації.

Отже автори більшості наукових робіт не розмежовують, а інколи й ототожнюють «бюджетну транспарентність» з такими поняттями як «прозорість», «відкритість», «публічність». З нашої точки зору дані поняття не є тотожними, але взаємопов'язаними при розгляді транспарентності, виступаючи її атрибутивними характеристиками. Так, відсутність хоча б однієї з названих характеристик не дає підстав говорити про наявність ефективних та дієвих інститутів державної влади у бюджетній сфері.

Отже бюджетну транспарентність варто розглядати як процес розкриття достовірної та актуальної інформації всім зацікавленим особам щодо формування та використання централізованих фондів грошових коштів, а також відкритість та прозорість дій органів влади та посадових осіб, які мають бюджетні повноваження, при прийнятті ними рішень у даній сфері.

Сьогодні особливої актуальності набуває розробка та імплементація концептуальних положень розвитку транспарентності в бюджетному процесі на основі застосування системного підходу до визначення її структурно-логічних елементів (рис. 3.1). Розроблені концептуальні засади перш за все спрямовані на виокремлення атрибутивних характеристик бюджетної транспарентності та конкретизацію її основних видів з метою концентрації зусиль органів влади та громадськості для забезпечення ефективного та відкритого формування та використання бюджетних ресурсів задля інтенсивного розвитку національної економіки.

Запровадження повноцінної та дієвої системи транспарентності в бюджетному процесі дозволить отримати низку вигод на рівні держави, а саме:

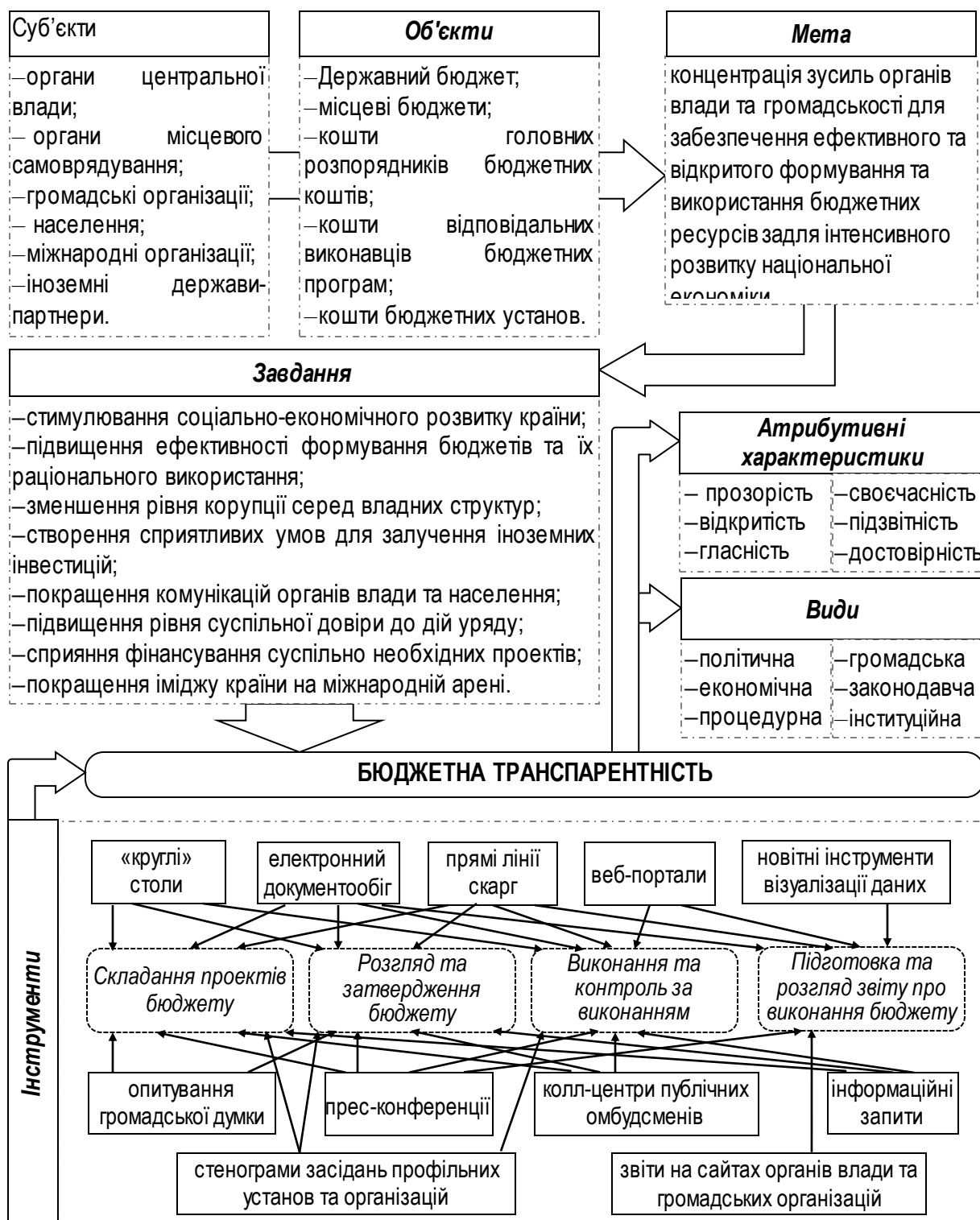

Рисунок 3.1 – Концептуальна засади забезпечення бюджетної транспарентності

Джерело: складено автором

- створення умов для публічних дискусій і реалізація прав громадян на отримання інформації вчасно й в повному обсязі та їх участь у прийнятті рішень, що стосуються бюджетних питань;
- забезпечення контролю бюджетних асигнувань;
- зменшення рівня корупції при ухваленні управлінських рішень;
- сприяння зміцненню довіри між урядом і групами громадянського суспільства;
- підвищення ефективності бюджетних витрат;
- забезпечення макроекономічної стабільності в країні;
- покращення інвестиційного клімату в країні тощо.

На загально державному рівні питання участі громадян у бюджетному процесі закріплюються Бюджетним кодексом України [29]. Головні розпорядники коштів державного бюджету (місцевих бюджетів у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі):

- здійснюють публічне представлення та публікацію інформації про бюджет за бюджетними програмами та показниками, бюджетні призначення щодо яких визначені законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), відповідно до вимог та за формою, встановленими Міністерством фінансів України, до 15 березня року, що настає за звітним;
- оприлюднюють шляхом розміщення на своїх офіційних сайтах паспорти бюджетних програм на поточний бюджетний період (включаючи зміни до паспортів бюджетних програм) у триденний строк з дня затвердження таких документів та звіти про виконання паспортів бюджетних програм за звітний бюджетний період, включаючи інформацію про стан реалізації інвестиційних проектів за бюджетними програмами із зазначенням ступеня їх готовності та обсягів коштів, необхідних для завершення таких проектів, у триденний строк після подання таких звітів до Міністерства фінансів України (місцевих фінансових органів) [29].

Задля реалізації завдань в межах бюджетної транспарентності доцільно розглянути дію взаємопов'язаних між собою атрибутивних характеристик, а саме прозорість, гласність, відкритість, своєчасність, підзвітність, достовірність.

Порівнюючи закордонні стандарти поширення бюджетної документації з вітчизняною практикою відмітимо, що вони виконуються в повному обсязі, оскільки Міністерство фінансів України забезпечує доступність до перших шести документів. Формування загального Аудиторського висновку щодо виконання Державного бюджету України на відповідний рік перебуває в межах функціональних повноважень Рахункової Палати. Вагому роль в поширенні інформації про обсяг доходів та видатків Державного бюджету та підвищенні рівня обізнаності населення у фінансових питаннях в Україні відіграють неприбуткові громадські організації, а саме Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Центр соціально-економічних досліджень (проект «Ціна держави»), Центр політичних студій та аналітики (проект «Відкритий бюджет»).

Порядок організації більшості форм громадської участі визначається саме Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [30]. На місцевому рівні порядок їх використання, як правило, знаходить відображення в статуті територіальної громади, який підлягає державній реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань.

9 квітня 2015 року було прийнято зміни до Закону України «Про доступ до публічної інформації», який вводить в Україні поняття відкритих даних, і Україна стає частиною європейського інформаційного простору. Вперше наші відкриті дані опубліковано на Європейському порталі відкритих даних. За підсумками останнього звіту Open Data Barometer Україна посіла 17-те місце у світі за рівнем відкритості даних. З метою забезпечення принципів публічності і прозорості бюджетів урядом ініційовано створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» відповідно до Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» [31]. Реалізація принципів

ефективності та результативності, публічності та прозорості передбачає наявність дієвої системи ключових показників ефективності та інструментів інформування громадськості з питань складення, розгляду, затвердження, виконання державного та місцевих бюджетів, а також контролю за їх виконанням. Зазначене забезпечується шляхом публікації документів та інформації, пов'язаних із складенням бюджету, його затвердженням, виконанням та показниками ефективності управління.

А тому особливого значення набувають документи місцевого рівня: статут громади, положення про громадський бюджет, програми соціально-економічного розвитку.

У контексті необхідності реформування бюджетної сфери доцільно визначити та охарактеризувати сфери прояву бюджетної транспарентності. Враховуючи складність та багатогранність даного процесу, бюджетна транспарентність повинна розглядається у розрізі наступних видів:

– політична – прозорість діяльності органів державної влади, надання ними об'єктивної та правдивої інформації про стан економіки, періодичне представлення громадськості результатів своєї роботи;

– економічна – оприлюднення достовірної інформації в офіційних статистичних щорічниках, надання реалістичних даних про прогнозні показники розвитку економіки країни тощо.

– процедурна – розкриття інформації щодо процедури прийняття управлінських рішень, що стосуються формування, розгляду, затвердження бюджету відповідного рівня.

– громадська – залучення представників громадськості до обговорення та затвердження бюджету, регулярне інформування суспільства про поточний стан бюджету, створення громадськістю системи контролю за рішеннями органів влади у сфері бюджетних питань

– законодавча – вільний доступ до нормативно-правових актів, що стосуються ухвалення бюджетних рішень

– інституційна – функціонування системи інститутів, діяльність яких спрямована на проектування, ухвалення та виконання бюджетів різних рівнів, а також формування демократичного суспільства без проявів корупції, підвищення фінансової грамотності населення.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що рівень бюджетної транспарентності в нашій країні знаходить на початкових етапах свого формування. Тому нами виокремлено проблемні питання у сфері бюджетної транспарентності, які стримують розвиток національної економіки та запропоновано шляхи їх вирішення (рис. 3.2). Аналіз проведено на основі загальнодоступних даних з офіційних джерел, міжнародних досліджень та засобів масової інформації. Аналіз наведених даних дозволяє зробити висновок, що наявні численні проблеми в забезпеченні транспарентності бюджетного процесу, вирішення яких вимагає формування виваженої бюджетної політики та дотримання фінансової дисципліни учасниками бюджетних відносин. На нашу думку, подальший розвиток бюджетних відносин можливий за рахунок реалізації на практиці конституційних прав громадян України стосовно їх участі в обговоренні, затвердженні, контролі за виконанням бюджету як на державному, так і місцевому рівнях. На сьогодні ефективність залучення громадян до участі в бюджетному процесі залежить від розуміння та прийняття органами влади тих фактів, що доступ до інформації є необхідною умовою для розвитку суспільства, а консультації є ключовим елементом формування бюджетної політики. Для вирішення даної проблеми урядом країни вже зроблені перші кроки, а саме відповідно до Державної Стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [32] Кабінет Міністрів України зобов'язується проводити тренінги для громадськості та органів місцевого самоврядування щодо поширення знань про форми та методи залучення громадян до процесу прийняття владних рішень, інструменти доступу до публічної інформації; навчання методикам проведення громадської експертизи діяльності органів місцевої влади та інше.

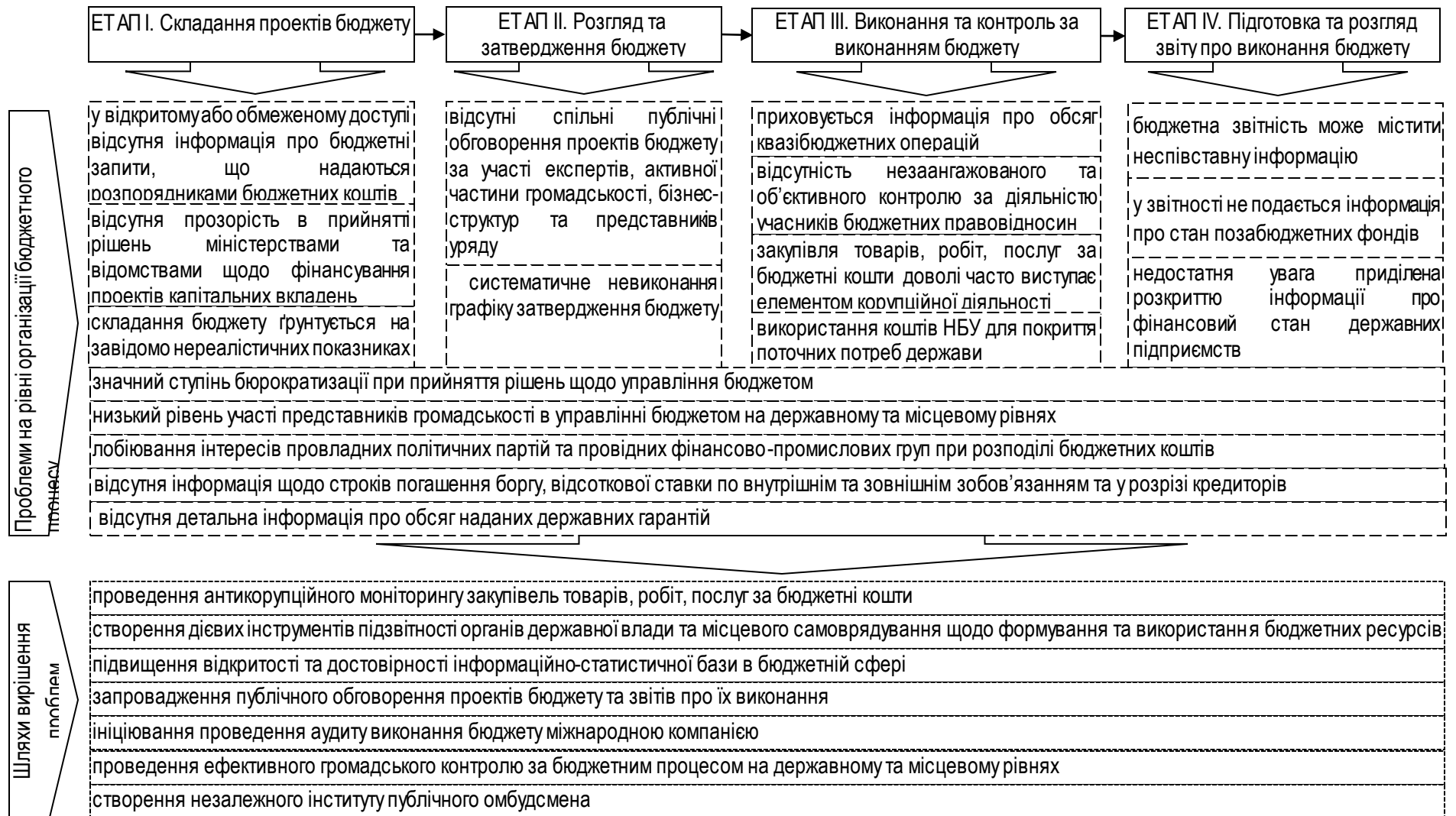

Рисунок 3.2 – Основні проблеми із забезпечення транспарентності бюджетного процесу в Україні та можливі шляхи їх вирішення

Джерело: складено автором

На сьогодні посилення кризових явищ в банківській системі, відсутність реформ в енергетичному секторі, а також воєнні дії на території України призвели до такої ситуації, що протягом останніх двох років уряд країни проводить практику випуску внутрішніх облігацій для фінансування квазіфіскальних видатків, в свою чергу, квазіфіскальні видатки призводять до викривлення інформації про реальну фінансово-економічну ситуацію в країні, що знижують загальний рівень бюджетної транспарентності.

Однією із ключових функцій управління бюджетним процесом є контроль за діяльністю учасників бюджетних правовідносин. Відсутність належної системи контролю призводить до нецільового та нераціонального використання бюджетних коштів, а також до виникнення корупційних схем у сфері закупівель товарів, робіт, послуг за державні кошти та навіть привласнення посадовими особами державного майна.

Доволі поширеною практикою в Україні є лобіювання інтересів провладних політичних партій та провідних фінансово-промислових груп при розподілі бюджетних коштів.

І тому з метою побудови демократичного суспільства та забезпечення макроекономічної стабільності необхідно проводити комплекс заходів з підвищення рівня прозорості та раціональності бюджетного процесу, основними з яких має бути:

- проведення антикорупційного моніторингу закупівель товарів, робіт, послуг за бюджетні кошти;
- створення дієвих інструментів підзвітності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо формування та використання бюджетних ресурсів;
- підвищення відкритості та достовірності інформаційно-статистичної бази в бюджетній сфері;
- запровадження публічного обговорення проектів бюджету та звітів про їх виконання, протягом яких громадськості буде дана можливість давати коментарі та рекомендації;

- ініціювання проведення аудиту щодо виконання бюджету міжнародною компанією з метою перевірки доцільності та ефективності бюджетних видатків;
- проведення ефективного громадського контролю за бюджетним процесом на державному та місцевому рівнях (встановлення прямих ліній для скарг про шахрайство та корупцію серед посадових осіб, запровадження системи громадського запиту з проведення аудиту тощо);
- розробка нових механізмів поширення інформації про стан бюджету (створення центрів інформування громадян, запуск веб-порталів про використання бюджетних ресурсів на рівні окремої територіальної громади);
- запровадження інструментів електронного урядування та електронного документообігу з метою мінімізації рівня бюрократизації при прийнятті рішень щодо управління бюджетом;
- створення незалежного інституту публічного омбудсмену, діяльність якого буде направлена на врегулювання конфліктних ситуацій між органами влади та населенням у сфері використання бюджетних коштів;
- підготовка об'єктивних аналітичних досліджень про джерела наповнення та напрямки використання бюджетних коштів тощо.

Таким чином, бюджетна транспарентність виступає однією із ключових характеристик демократичного суспільства, що передбачає надання об'єктивної та достовірної інформації про стан формування та використання бюджетних коштів на державному та місцевому рівнях, а також відкритість дій органів влади в прийнятті рішень у даній сфері. Забезпечення розвитку бюджетної транспарентності за умови її закріплення у нормах права надає можливість об'єктивно оцінювати діяльність органів влади в управлінні бюджетом різних рівнів та участі громадськості у вирішенні бюджетних питань.

4 ОЦІНЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ УМОВ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ КОРУПЦІЙНОЇ ДЕТЕРМІНАНТИ

Реформа фінансової децентралізації покликана створити умови максимального задоволення потреб громадян через передачу відповідних прав та матеріальних ресурсів на рівень територіальних громад. В країнах розвинутої демократії реформування ключових сфер суспільного життя починається з побудови інституційного базису. Зазвичай під базисом розуміється створення як системи умов, так і побудова механізму взаємодії суб'єктів. Розвиток інституційної концепції управління розпочався ще з часів вивчення еволюції суспільного ладу [33]. Основи інституціонального підходу були розроблені Т. Вебленом, У. Мітчеллом, Дж. Коммонсом, Д. Нортон, Дж.М. Ходжсоном. Вважається, що всі взаємовідносини між суспільством і економікою визначаються комплексом інституційних умов, які визначають спосіб функціонування економічної системи. В роботі поняття інституційних умов розглянуто, як певне середовище правових аспектів, територіальних основ, суб'єктної взаємодії, фінансово-економічних відносин, тобто здійснимо комплексне дослідження.

В науковій літературі процес інституціоналізації іноді розглядається як певного роду синонім демократизації. Проте, більш точним підходом є все ж розуміння інституціоналізації, як нормативно-правового регулювання органів державної влади. Інституціоналізація є фактично базисом для проведення будь-яких суспільних змін, в т.ч. для реалізації реформи фінансової децентралізації.

Якщо ж поєднати інституційну концепцію з основами місцевого самоврядування, то виникає ряд умов, що впливають на ефективність проведення будь-якої реформи, зокрема фінансової децентралізації. Завдання науково дослідження полягає в удосконаленні методичних підходів до оцінки інституціональних умов фінансової децентралізації.

Сучасний прогрес в напрямку розвитку методології порівняльної кількісної оцінки якості функціонування інститутів місцевого самоврядування надає можливості для вивчення та порівняння між собою передумов для здійснення певних процесів, зокрема в нашому дослідженні планується здійснити оцінку інституційних умов проведення фінансової децентралізації.

Сьогодні існує ряд регулярно поновлюваних міжнародних рейтингів та індексів, що відображають ті, чи інші досліджувані аспекти в національному розрізі.

Одним з найбільш широких досліджень інституційних моментів функціонування органів державного управління є розробки Світового Банку (World Bank). Індеси державного управління (Worldwide Governance Indicators) включають в себе 6 ключових аспектів державного управління: право голосу і підзвітність; політична стабільність і відсутність насильства; ефективність органів державного управління; якість державного регулювання; дотримання законодавства; контроль корупції. Перші дослідження Світового банку з'явилися у 1996 році та ведуться по сьогоднішній день. Сьогодні якість державного управління оцінюється більше, ніж у 200 країнах на основі майже 40 джерел даних, що публікуються різними дослідницькими інститутами, аналітичними центрами, міжнародними організаціями [34].

Здійснимо більш детальний опис кожної складової Індeksu державного управління задля розуміння важливості кожного з них, як передумови проведення фінансової децентралізації, що відображено в таблиці 4.1.

Здійснимо порівняння значень індексів державного управління за 2010-2016 рр. серед європейських країн, що мають досвід проведення децентралізаційної реформи. Відзначимо, що більшість європейських країн в тій, чи іншій мірі пройшли шляхом децентралізації. Безперечно є приклади столітнього досвіду, як Німеччина, що з часів Середньовіччя застосовувала різні моделі децентралізації: знизу-вверх (адміністративні одиниці вимагали нових повноважень) та згори-униз (держава надавала право на реалізацію певних повноважень на рівень адміністративних одиниць за певну винагороду) [35].

Таблиця 4.1. – Аналіз складових індексу державного управління [36]

Індекс	Характеристика
Право голосу і підзвітність (Voice and Accountability)	Включає в себе показники що характеризують ступінь впливу громадянського суспільства на вибір органів державного управління. Включає в себе також свободу вираження думок та незалежність ЗМІ.
Політична стабільність і відсутність насильства (Political Stability and Absence of Violence)	Відображає ймовірність настання політичної нестабільності або державного тиску за політичними мотивами.
Ефективність органів державного управління (Government Effectiveness)	Оцінює ступінь ефективності діяльності органів державної влади (місцевого самоврядування), ступінь незалежності від політичного тиску, якість обраного державного курсу та ступінь його фактичної реалізації.
Якість державного регулювання (Regulatory Quality)	Відображає сприйняття здатності органів державної влади формувати та імплементувати в життя положення, що сприяють розвитку приватного сектору.
Дотримання законодавства (Rule of Law)	Вимірює рівень сприйняття законів всіма членами суспільства, їх виконання. Включає показники ставлення населення до різних видів злочинів, ефективності та передбачуваності законодавчої системи.
Контроль корупції (Control of Corruption)	Відображає ступінь використання державної влади для отримання особистої вигоди в обхід існуючим законодавчим нормам.

Одним з типових прикладів децентралізованої унітарної держави можна виділити Нідерланди, де повноваження та відповідні фінансові ресурси розподіляються за 3 рівнями: державному, провінції та муніципалітету [37].

Деякий досвід здійснення реформи фінансової децентралізації має й Сербія, що з 2004 року впроваджує в життя «Стратегію реформи публічної адміністрації в Республіці Сербія» [38]. Безпосередні країни-сусіди України також здійснюють реформи в напрямку проведення децентралізації. Зокрема, в Республіці Молдова розроблена та реалізована «Стратегія реформи центрального публічного управління» [39]. Особливу роль при створенні української моделі реформи було звернено на польський досвід, що можна назвати значним успіхом, враховуючи відносно рівні стартові позиції країн після 90-х років [40]. Відмітимо, що в серед обраної групи країн були взяті, як близькі до України за рівнем, так і більш розвинуті задля ширшого спектру порівняння та визначення напрямів покращення інституційних умов проведення реформи фінансової децентралізації.

Слід відмітити, що за методикою дослідження кожен з 6 індексів державного управління (табл. 4.2) оцінюється в результаті за шкалою від -2,5 до +2,5, де вищі значення свідчать про кращу практику здійснення певної складової державного управління.

Таблиця 4.2. – Індеси державного управління європейських країн за 2016 рік [34]

Країна	Право голосу і підзвітність	Політична стабільність і відсутність насильства	Ефективність органів державного управління	Якість державного регулювання	Дотримання законодавства	Контроль корупції
Чехія	1,0	1,0	1,1	1,0	1,1	0,5
Франція	1,1	-0,1	1,4	1,1	1,4	1,4
Німеччина	1,3	0,8	1,7	1,8	1,6	1,8
Італія	1,0	0,4	0,5	0,7	0,3	0,0
Молдова	0,0	-0,3	-0,6	-0,1	-0,5	-1,0
Нідерланди	1,5	0,9	1,8	2,0	1,9	2,0
Польща	0,8	0,5	0,7	1,0	0,7	0,7
Сербія	0,2	0,0	0,1	0,1	-0,1	-0,3
Швейцарія	1,5	1,3	2,0	1,9	1,9	2,1
Україна	0,0	-1,9	-0,6	-0,4	-0,8	-0,8

Результати аналізу вказують на те, що серед обраного переліку країн, що мають досвід проведення реформи фінансової децентралізації, Україна за всіма індексами державного управління знаходиться на найнижчих місцях. Зокрема, за індикатором право голосу і підзвітність Україна разом з Молдовою набрали 0,0 балів, в той же час, як лідером стали Нідерланди та Швейцарія з оцінкою 1,5. Відмітимо, що серед більше ніж 200 країн світу, Нідерланди та Швейцарія знаходяться у лідерах за даним критерієм, в той же час, як Україна – у середині світового рейтингу. Це свідчить про значне відставання в створенні інституційних умов для проведення реформ, зокрема серед загальних проблем українських реалій виділяються низька ефективність органів державної влади в напрямку проведення реформ, недостатній рівень підзвітності органів виконавчої влади, недотримання громадянських прав, низький рівень довіри до існуючої влади.

Результати індексу політичної стабільності та відсутності насильства вказують на те, що за даним критерієм Україна отримала найнижчі оцінки у

порівнянні з іншими обраними країнами. Серед інституційних проблем в Україні можна виокремити наявність політичних переслідувань, військовий конфлікт в межах території. Отримані оцінки є закономірним, оскільки в країнах Західної Європи немає такого роду проблем. Швейцарія (1,3) та Нідерланди (0,9) знову ж таки залишаються лідерами групи.

Індекс ефективності органів державного управління вже має менший ступінь диференціації з країнами-лідерами, ніж попередньо досліджуваний індекс політичної стабільності і відсутності насильства. Відмітимо, що результат України становить -0,6, що на 2,6 бали менше лідера групи – Швейцарії. Аналогічно низький результат продемонструвала й Молдова (-0,6). Однозначну увагу слід звернути на наступні інституційні умови задля підвищення ступеня ефективності органів державного управління: надмірна бюрократія, ефективність використання ресурсів органами державної влади, задоволеність населення рівнем розвитку інфраструктури (транспортна система, дорожня система, освітня система), ефективність мобілізації доходів державного та місцевих бюджетів, залежність органів виконавчої влади від політичних втручань, слабкий ступінь адаптації державної економічної політики до змін економічної ситуації.

Наступним досліджуваним індексом стала якість державного регулювання. Найближче за оцінками Україна (-0,4) наблизилася до Молдови (-0,1) та Сербії (0,1). Задля створення кращих інституційних умов для проведення фінансової децентралізації Україна має вирішити наступні проблеми: ефективність регулювання конкуренції в ринковому секторі, усунення практик недоброчесної конкуренції, боротьба з дискримінаційними тарифами, вирішення дискусійних питань в системі оподаткування, якість дотримання державних норм, низький ступінь інвестиційної та фінансової свободи, створення середовища для ведення бізнесу.

Результати оцінки індексу дотримання законодавства вказують, що Україна має значні проблеми в цій сфері, оскільки оцінка -0,8 бали значно нижче країн, що пройшли успішний шлях фінансової децентралізації: Чехія (1,1), Франція (1,4), Німеччина (1,6). Серед однозначних інституційних перепон виділимо: залежність

судової системи від інших гілок влади, низька швидкість прийняття судових рішень, низький рівень довіри до правоохоронної системи, недостатній ступінь виконання судових рішень, ризики нестабільності, проблема ухилення від сплати податків, недостатній рівень боротьби з тіньовим сектором економіки.

Однією з інституційних проблем, що є перешкодою на шляху до фінансової децентралізації в Україні, є корупція. Індекс контролю корупції ілюструє, що серед досліджуваної групи країн найнижчі результати оцінки мають Молдова (-1,0), Україна (-0,8) та Сербія (-0,3). Міжнародні організації визначають наступний перелік основних проблем України: корупційна складова в державних органах влади; нецільове використання коштів державного (місцевого) бюджету уповноваженими посадовими особами; корупційні платежі в сферах публічних послуг, податкових послуг, судовій системі, експортно-імпортних операціях; недостатній ступінь боротьби з корупційними проявами.

На нашу думку, однією з найважливіших інституційних передумов проведення реформи фінансової децентралізації є ефективність діяльності органів державного управління, оскільки навіть ідеально спланована карта реформи стикається з реальністю на рівні територіальних громад. Отже, проаналізуємо значення індексу ефективності органів державного управління, оскільки саме від якості організації надання державних послуг, ступеня бюрократії, кваліфікованості державних службовців, рівня довіри населення до місцевих органів влади і залежить стан реалізації спланованої на державному рівні реформи фінансової децентралізації. Узагальнимо значення індексу ефективності органів державного управління для обраної групи досліджуваних країн за період 2006-2016 рр. на рисунку 4.1. Одержані результати свідчать, що Україна має певний прогрес в напрямі покращення діяльності органів державного управління, зокрема з 2011 року до 2016 року індекс збільшився з -0,8 до -0,5. Якщо порівнювати з країнами-сусідами, то Молдова за оцінками знаходиться приблизно на одному рівні з Україною. Слід відмітити істотний прогрес Польщі, оскільки за десятиріччя значення індексу збільшилося з 0,4 до 0,7. Країнами-лідерами у групі залишаються протягом усього періоду Швейцарія та Нідерланди, середні оцінки яких

перевищували 1,8 бали. Причинами цього можна назвати загальну інституційну ефективність, тобто відсутність бюрократії, високий ступінь задоволення суспільних потреб (освіта, медицина, дорожня інфраструктура), ефективність мобілізації дохідних джерел бюджетів різних рівнів та інше.

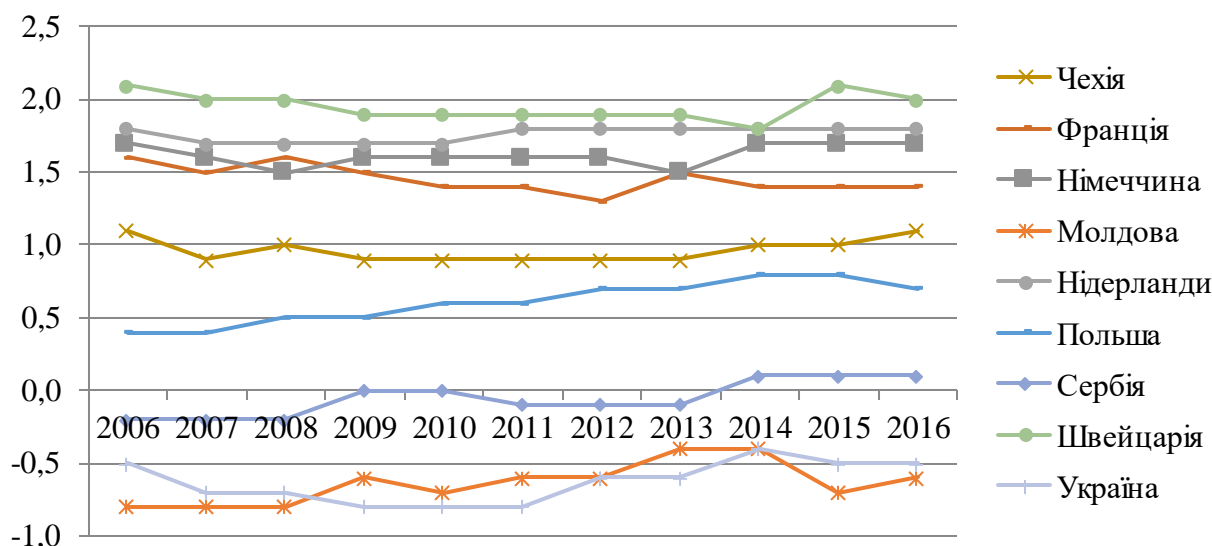

Рисунок 4.1 – Динаміка зміни індексу ефективності органів державного управління за 2006-2016 рр. [34]

Одним з ключових факторів, що потребує додаткового дослідження в рамках нашої роботи, є індекс контролю корупції. Серед причин актуальності даної проблеми в Україні можна виділити розповсюдження багатьох видів корупційних схем на різних рівнях, що призводять до розтрати бюджетних коштів. Якщо ж врахувати той факт, що фінансова децентралізація передбачає передання ще більшої кількості повноважень, а відповідно й фінансових ресурсів, то ризик корупційної складової підвищується. Пропонуємо проаналізувати в динаміці зміну індексу контролю корупції задля аналізу інституційних передумов проведення фінансової децентралізації, що відображено на рисунку 4.2. Результати раніше проведеного аналізу індексу корупції обраних країн за 2016 рік істотно не відрізняються від десятирічного періоду. Відмітимо, що серед обраної групи країн Україна демонструвала найгірші оцінки корупційної складової, окрім 2016 року, коли вітчизняний результат покращився з -0,98 до -0,84 балів, а оцінки Молдови

погіршилися до -0,96 балів. Загалом Молдова в останній час демонструє негативну тенденцію погіршення досліджуваного показника, зокрема за останні 4 роки значення індексу зменшилося на 0,21 бали.

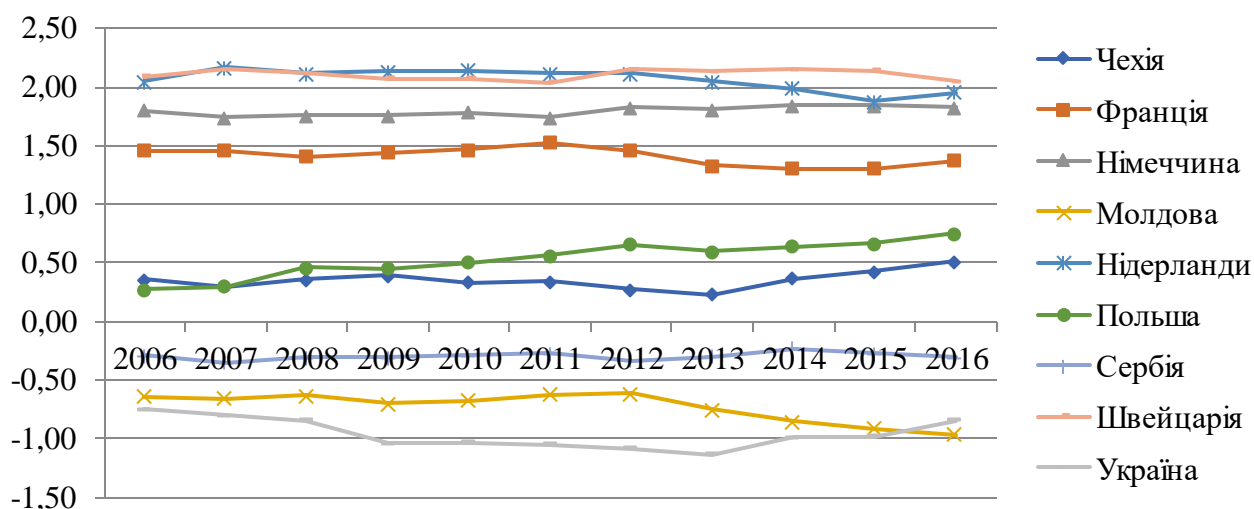

Рисунок 4.2 – Динаміка зміни індексу контролю корупції за 2006-2016 рр. [34]

Країнами-лідерами за рівнем контролю корупції є Швейцарія та Нідерланди, що майже щорічно демонструють оцінки вище 2 балів з можливих 2,5 та потрапляють до 10% світових лідерів. Найбільш динамічно зростаючою досліджуваною країною є Польща, що за десятиріччя покращила оцінки з 0,27 до 0,75 балів. Слід звернути увагу на досвід Польщі, що за рахунок боротьби з корупцією на різних рівнях (податкові зловживання, корупція впливових чиновників, перевірка майнових декларацій публічних осіб та інше) стала лідером в Східній Європі.

Найнижчі оцінки корупційної складової Україна продемонструвала у 2013 році (-1,13), але в подальші досліджувані роки відбулося покращення ситуації. Серед позитивних факторів зміни українських корупційних реалій міжнародні експерти виділяють: модернізацію та створення нормативно-правової бази з питань запобігання корупції, становлення нових органів протидії корупції (НАБУ, САП, НАЗК), створення публічних механізмів відкритості та прозорості розпорядження державними коштами (системи Proorro, eData, eHealth). Однозначно вітчизняна

тенденція до зміни ситуації на краще присутня, проте необхідно продовжувати обрану політику на боротьбу з корупцією.

За доречне вважаємо продовжити дослідження корупційної складової, як інституційної перепони на шляху проведення фінансової децентралізації. Одним з найбільш відомих та авторитетних показників оцінки корупції є Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), що є продуктом міжнародної незалежної організації Transparency International. Це агрегатний індекс, що надає інформацію про стан корупції в різних сферах державного сектору. Цей показник відображає рівень сприйняття корупції респондентами-резидентами країни за стобальною шкалою. Рейтинг відображає собою оцінку від 0 (максимальний рівень корупції) до 100 (відсутність корупції). Відмітимо, що індекс сприйняття корупції публікується щорічно з 1995 року. Починаючи з 2012 року методологія розрахунку припускає можливість щорічного порівняння нового показника країни з попереднім. Отже, порівняємо між собою результати оцінки сприйняття корупції серед обраної групи країн за 2012-2016 рр. на основі таблиці 4.3.

Таблиця 4.3 – Індекс сприйняття корупції (Transparency International's Corruption Perceptions Index) за 2012-2016 рр. [41]

Країна	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Чехія	49	48	51	56	55
Франція	71	71	69	70	69
Німеччина	79	78	79	81	81
Молдова	36	35	35	33	30
Нідерланди	84	83	83	84	83
Польща	58	60	61	63	62
Сербія	39	42	36	37	40
Швейцарія	86	85	86	86	86
Україна	26	25	26	27	29

В результаті порівняння можна сказати, що найменший рівень корупції серед відібраних країн у Швейцарії (86), Нідерландах (83) та Німеччині (81). Фактично дані співставні з попередньо аналізованим індексом контролю корупції. Україна за результатами дослідження не демонструвала значень вище 29, що свідчить про досить високий рівень корупційної складової. В загальносвітовому рейтингу

Україна займала 130 місце з 180 країн учасників дослідження. Можна відзначити позитивні практики країн регіону Центральної та Східної Європи: Чехії та Польщі, що поступово налагоджують системи боротьби та протидії корупції. Натомість Молдова демонструє погіршення ситуації, так з 2012 до 2016 рр. оцінка зменшилася з 36 до 30 балів. Інші країни суттєвих змін в оцінках не продемонстрували.

Подальший аналіз інституційних умов проведення фінансової децентралізації призвів до необхідності дослідження деяких аспектів економічної свободи. Зокрема, в нашому дослідженні пропонуємо дослідити декілька чинників бюджетної свободи, яка залежить від органів влади. Кожен з індексів економічної свободи (Heritage Foundation's Index of Economic Freedom) оцінюється за шкалою, відповідно до якої якісні або кількісні характеристики переводяться в бали від 0 до 100: чим більше значення показника, тим менше інтервенція держави в економіку країни і тим більше рівень економічної свободи [42].

Індекс податкового навантаження (табл. 4.4) фактично вказує на рівень фіскального тиску як на особові, так і на корпоративні доходи. Відповідно до цього у громадян та суб'єктів господарювання виникають питання стосовно сплати, ухилення чи мінімізації оподаткування.

Таблиця 4.4 – Індекс податкового навантаження (Tax Burden Heritage Foundation's IEF) за 2012-2016 рр. [42]

Країна	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Чехія	82,0	82,0	81,7	81,5	82,5
Франція	53,8	53,0	48,4	47,5	47,7
Німеччина	61,3	61,8	61,2	60,8	61,5
Молдова	86,5	87,2	85,8	85,1	85,4
Нідерланди	51,2	52,1	88,0	51,8	52,7
Польща	74,4	76,0	76,1	82,1	75,5
Сербія	84,1	84,2	83,1	82,4	84,3
Швейцарія	67,9	68,1	68,9	70,3	70,9
Україна	78,2	78,2	79,1	78,7	78,6

Державні та місцеві органи влади мають зважено підходити до встановлення ставок різних податків задля збереження надходжень до бюджету. Отже, зважений рівень податкового навантаження – передумова для здійснення успішної реформи

фінансової децентралізації. Слід відмітити, що за оцінками Heritage Foundation рівень податкового навантаження у Франції становить 45,5% ВВП, в той же час, як в Україні – 35,5%. Зазначимо, що рівень податкового навантаження (економічного тиску) в країнах з високим рівнем соціальних стандартів досить значний, проте і ступінь задоволення потреб громадян знаходиться на рівні.

Тобто високі оцінки індексу податкового навантаження компенсуються низькими балами за рахунок недостатнього розвитку інших свобод громадян (бізнес середовища, монетарна свобода та інше).

Оптимальний обсяг державних витрат також є інституційною передумовою вдалого проведення фінансової децентралізації (табл. 4.5). Ідеальний рівень державних витрат по відношенню до ВВП буде варіюватися в залежності від різноманітних факторів економічного розвитку.

Таблиця 4.5 – Індекс обсягу державних витрат (Government Spending Heritage Foundation's IEF) за 2012-2016 рр. [42]

Країна	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Чехія	36,8	43,5	43,8	40,6	47,3
Франція	5,3	5,6	5,6	2,5	2,5
Німеччина	32,2	37,3	38,2	40,1	41,3
Молдова	38,7	50,1	54,4	51,8	55,6
Нідерланди	20,9	24,7	51,7	23,8	34,4
Польща	40,3	43,0	43,2	47,1	46,5
Сербія	39,3	40,3	38,6	27,1	44,1
Швейцарія	65,8	63,8	65,7	65,1	66,3
Україна	29,4	29,4	37,5	28,0	30,6

Слід врахувати той факт, що в один момент обсяг державних витрат може перевищити фактичну спроможність бюджету компенсувати дану суму і це призведе до нераціонального користування фінансовими ресурсами та до втрати економічної ефективності. Надмірний обсяг державних витрат призводить до виникнення дефіциту та появи державного боргу. Слід відзначити, що за методологією розрахунку цього індексу економічно слабкі країни можуть отримати більші бали економічної свободи, ніж більш розвинуті, проте за іншими компонентами економічної свободи вони отримують нижчі оцінки (фінансова

свобода, свобода інвестицій). Низькі оцінки Франції пояснюються тим, що обсяг витрат близький до граничного встановлений експертами 57%, обсяг бюджетного дефіциту також виходить за встановлені рамки (3,6% ВВП), обсяг державного боргу – 96,6% ВВП. Показники України оцінені на задовільному рівні, проте показники бюджетного дефіциту та державного боргу в майбутньому стануть фактором зниження існуючих оцінок.

Найкращим методом узагальнення аналізу кожного з досліджуваних кількісних показників оцінки інституційного середовища проведення реформи фінансової децентралізації є створення інтегрального показника. Доречність побудови інтегрального показника пояснюється тим, що кількість аналізованих індикаторів є значною, вони різноманітні за своєю природою, неможливо виділити найбільш значимий з них. Алгоритм побудови нашого інтегрального показника передбачає декілька кроків. Сформовану сукупність вихідних індексів з групою досліджуваних країн було нормалізовано з метою приведення до єдиного співставного вигляду. Найбільш доречною в нашому випадку була визнана абсолютна нормалізація. Наступним кроком стало використання методу адитивної згортки критеріїв, оскільки кожен з відібраних факторів адитивно й лінійно впливає на створення інституційних умов фінансової децентралізації. Отримані результати згруповані у формі таблиці 4.6.

Таблиця 4.6 – Індекс інституціональних умов фінансової децентралізації за 2012-2016 рр.

Країна	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Чехія	5,7	5,9	5,9	6,0	6,1
Франція	5,2	5,3	5,2	5,1	5,0
Німеччина	6,7	7,0	7,3	7,3	7,2
Молдова	2,5	3,0	3,0	2,8	2,6
Нідерланди	7,1	7,1	8,5	7,1	7,3
Польща	5,6	5,7	5,8	6,1	5,5
Сербія	2,8	3,3	3,4	3,4	3,5
Швейцарія	8,4	8,4	8,5	8,6	8,6
Україна	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3

Сформований нами індекс було названо Індекс інституціональних умов фінансової децентралізації. Він узагальнює стан внутрішнього середовища, який в комплексі характеризує ефективність реформи фінансової децентралізації. Результати підтверджують раніше зроблені висновки за окремими складовими індексу. Чим більше значення одержаного інтегрального показника, тим краще має реалізовуватися фінансова децентралізація в країні, оскільки всі умови для цього існують.

Серед досліджуваної групи країн Україна знаходиться на останньому місці. Це характеризується тим, що необхідно вирішити ряд перепон на шляху вдалого проведення реформи. Слід враховувати, що деякі країни з обраної групи мають десятиріччя досвіду поступового налагодження інституційного середовища. Україна задля підвищення власного рейтингу перш за все має сконцентруватися на вирішенні питань політичної стабільності, забезпеченні безпечного середовища всередині країни, підвищення ефективності діяльності органів державної влади, подоланні корупції та іншому. Однозначно слід переймати позитивний досвід країн-лідерів: Швейцарії, Нідерландів, Німеччини.

Отже, стан інституційного середовища безпосередньо впливає на ефективність здійснення реформи фінансової децентралізації. Здійснивши загальний аналіз інституціональних умов ефективної реформи фінансової децентралізації виділено наступні проблемні аспекти, що потребують вирішення: недостатній рівень підзвітності органів державної влади, недостатній рівень дотримання громадянських прав, низький рівень довіри до існуючої влади, неефективна діяльність органів державного управління. Особливу увагу було зосереджено увагу на корупційній складовій інституційного середовища та проаналізовано індекс контролю корупції (The Worldwide Governance Indicators) та індекс сприйняття корупції (Transparency International's Corruption Perceptions Index). Побудова інтегрального індексу інституціональних умов фінансової децентралізації дозволила узагальнити дослідження різнорідних за своєю суттю показників, що в результаті надало загальну та повну картину інституціональному середовищу у досліджуваних країнах.

5 ОЦІНКА ТРАНСПАРЕНТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

За результатами дослідження впливової міжнародної організації «Transparency International» [43], у 2017 році Україна посіла 130 місце з 180-ти в рейтингу корумпованості, здобувши 30 балів із 100 можливих. При цьому показовими є результати інших країн, що розвиваються: Польща – 60 балів, Словаччина – 50 балів, Румунія – 48 балів, Угорщина – 45 балів, Білорусь – 44 балів, Молдова – 31 балів. Таким чином, рівень корупції в Україні є вищим ніж в інших країнах з низьким і середнім рівнем доходу, а також у кілька разів перевищує європейський рівень. Корупція залишається для бізнесу та звичайних громадян однією з головних проблем. Цей факт підтверджують результати опитування іноземних інвесторів про перепони та бар'єри, що заважають залученню капіталу в Україну, яке Dragon Capital, Європейська Бізнес Асоціація та Центр економічної стратегії провели у серпні-вересні 2018 року [44].

Наявність високого рівня корупції в Україні спричиняє високий рівень недовіри населення до соціальних і політичних інститутів та бізнесу. Доказом є результати дослідження [45], проведеного фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова (рис. 5.1). Висновки зроблено, спираючись на дані опитування населення, що проходило з 15 по 19 грудня 2017 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2004 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Так, найбільшою довірою у населення України користуються волонтерські організації (+37%), збройні сили України (+37%), церква (+25%), громадські організації (+4%). Натомість решта інституцій, довіра до яких оцінювалася в опитуванні, мають негативний баланс довіри. Так, з-поміж політичних інститутів найменше українці довіряють Верховній Раді України (-76%), Уряду (-65%) та Президенту України (-60%); з-поміж правоохоронних органів – судам (-75%) та

прокуратурі (-74%). Проте у контексті нашого дослідження важливим є показник високого рівня недовіри до комерційних банків (-73%) та Національного банку України (-67%). Такий рівень недовіри, на нашу думку, сформований рядом факторів, які мали вплив протягом тривалого періоду, серед яких – девальвація гривні, високий рівень інфляції, низькі темпи економічного зростання, криза банківської системи.

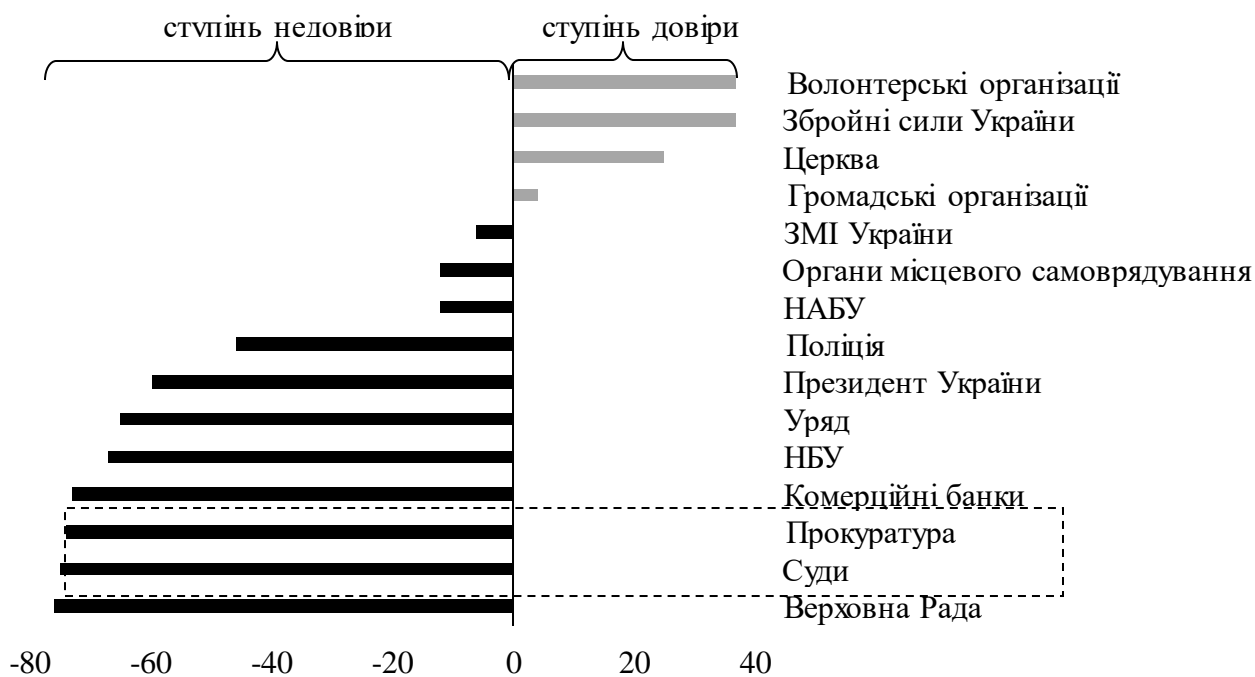

Рисунок 5.1 – Рівень довіри/недовіри населення України до соціальних і політичних інститутів та бізнесу (баланс відповідей до всіх опитаних)

Джерело: складено на основі [45]

Усе вищезазначене, а також той факт, що Національний банк є однією із інституцій, що реалізують державну політику у сфері публічних фінансів (які у свою чергу є ключовим елементом більшості корупційних схем) і обумовлює необхідність аналізу діяльності Національного банку в антикорупційному контексті. Так, на нашу думку, усі інструменти подолання корупції можна поділити на оперативні заходи прямої дії (банківський нагляд) та стратегічні комплексні реформи превентивного характеру.

У контексті використання першої групи заходів Національним банком протягом 2014-2018 років було досягнуто наступних результатів:

- очищення банківського сектору – виведення з ринку недобросовісних учасників та підвищення прозорості через розкриття реальних власників банків [46, 47];
- підвищення капіталізації фінансових установ;
- посилення банківського нагляду і регулювання;
- запровадження нового підходу до оцінки кредитних ризиків, який відповідає світовим стандартам і ґрунтується на Базельських принципах;
- збільшення прозорості відносин та захищеність сторін у ланцюжку «акціонер-менеджмент-клієнт»;
- проведення діагностики пов'язаних з банками осіб [47]
- підвищення якості аудиторських послуг шляхом внесення змін до Реєстру аудиторських фірм;
- проведення реформи корпоративного управління в банках [48].

Крім того, Національний банк виконує усі передбачені планом заходи з реалізації Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року [17]. Головним досягненням є вдосконалення Національним банком risk-based approach (ризик-орієнтованого підходу) під час планування та проведення перевірок із питань фінансового моніторингу, а також до аналізу банками операцій клієнтів. Представники НБУ брали участь у роботі 5-го раунду оцінки національної системи протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом/фінансуванню тероризму. Експерти Комітету Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму відзначили високий рівень регуляторної та наглядової діяльності за банківським сектором, що має помітний позитивний вплив на рівень дотримання банками законодавства у сфері фінансового моніторингу [48]. Основним інструментом другої групи інструментів подолання корупції (стратегічні комплексні реформи превентивного характеру), на нашу думку, є технології підвищення прозорості у сфері публічних

фінансів, що підтверджується змістом останнього Меморандуму України та МВФ [49], яким, у тому числі, передбачено підвищення прозорості діяльності Національного банку України в цілому та окремих її аспектів, а також заявою МВФ [50] про позитивну оцінку зусиль, направлених на боротьбу з корупцією в Україні.

Розглядаючи процес підвищення транспарентності Національного банку України та формування його комунікаційної політики пропонуємо акцентування уваги на трьох основних її складових: генератори інформації, комунікаційні канали та цільові групи користувачів інформації (рис. 5.2).

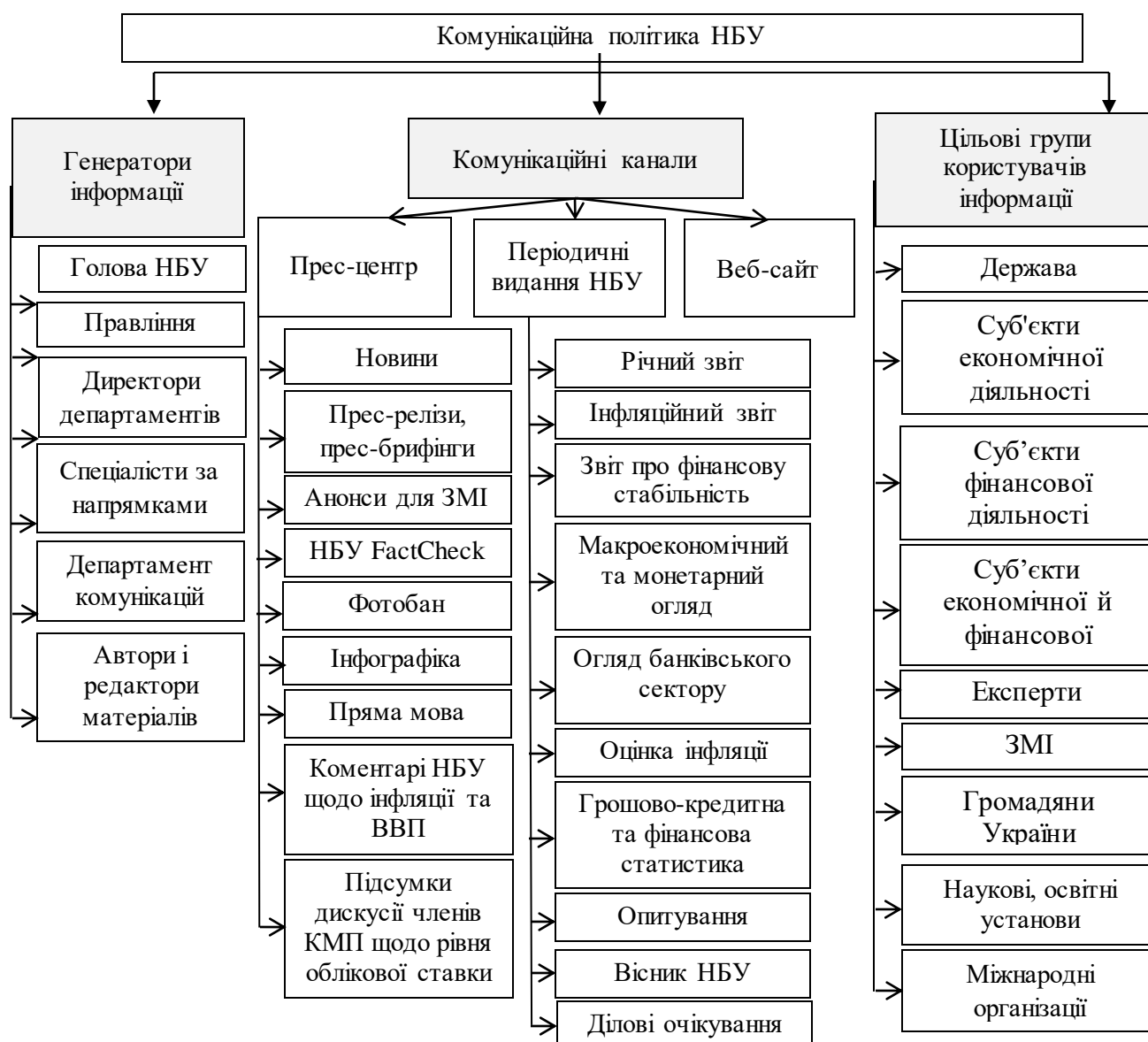

Рисунок 5.2 – Основні елементи комунікаційної політики НБУ

Джерело: складено на основі інформації офіційного сайту НБУ [51]

Першим блоком комунікаційної політики НБУ є сукупність підрозділів та працівників НБУ, які готують, узгоджують та допускають до публікації інформацію. До чинників, які впливають на процес підготовки інформації для оприлюднення, на нашу думку, належать: оперативність повідомлення, важливість теми, цільова аудиторія, наявність додаткового навантаження на співробітників.

Із рисунку 5.2, можна зробити висновок про наявність широкого спектру каналів для комунікації НБУ. Починаючи з 2014 року НБУ значно розширив інформаційну взаємодію з різними цільовими аудиторіями. Крім традиційних комунікацій зі ЗМІ, спікери Національного банку регулярно роз'яснюють рішення та політику регулятора, безпосередньо спілкуючись з представниками органів державної влади, фінансового та банківського ринків, інвестиційної та бізнес-спільноти, експертів та академічних кіл, студентством та молоддю (таблиця 5.1).

Крім аналізу комунікаційної політики Національного банку загалом важливо здійснити оцінку рівня транспарентності його монетарної політики. Так, у міжнародній практиці існує два підходи до оцінки рівня транспарентності монетарної політики. Перший підхід базується на методології МВФ. У 1998 році співробітники МВФ та Банк міжнародних розрахунків спільно з представниками центральних банків, фінансових посередників та науковцями, розробили Кодекс належної практики щодо забезпечення прозорості в грошово-кредитній та фінансовій політиці. Кодекс являє собою рекомендації щодо здійснення грошово-кредитної та фінансової політики. У 1999 році даний Кодекс було визнано керівними принципами для центральних банків щодо збільшення рівня транспарентності монетарної та фінансової політики [52].

Кодекс належної практики щодо забезпечення прозорості в грошово-кредитній та фінансовій політиці ґрунтується на чотирьох принципах: ясність функцій, обов'язків і цілей центральних банків і фінансових установ; доведення до відома громадськості рішень центральних банків щодо реалізованої монетарної та фінансової політики; доступність інформації щодо монетарної і фінансової політики; підзвітність і гарантії сумлінності центральних банків і фінансових установ [52].

Таблиця 5.1 – Статистика використання основних комунікаційних інструментів Національним банком України

Комунікації НБУ	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Участь членів Правління та вищого менеджменту в публічних заходах	дані відсутні	106	270	219
К-ть інтерв'ю спікерів НБУ	44	88	75	75
К-ть відповідей на запити ЗМІ	830	771	1010	1117
К-ть проведених прес-конференцій та брифінгів	147	27	25	57
К-ть опублікованих прес-релізів	289	424	443	234
К-ть відвідувань офіційного Інтернет-представництва (млн користувачів)	5	4,6	3,2	2,9
К-ть відвідувачів Музею грошей НБУ	799	3204	5623	8869
Основні досягнення за рік у сфері комунікацій	– відкрито сторінку в Facebook	– започатковано проведення публічних лекцій; – Прес-служба НБУ посіла II місце за якістю роботи серед прес-служб державних органів (дослідження GfK)	– перша міжнародна наукова конференція НБУ; – розпочато публікацію фактчеків та тематичних лонг-рідів та ленденгів	– проведення Global Money Week; – роуд-шоу в містах України; – бронзова нагорода на конкурсі ARC Awards; – прес-служба – найкращий комунікатор серед державних органів (PressЗНАННЯ)

Джерело: складено авторами на основі [46-48, 53]

Характерними рисами методології оцінки прозорості МВФ, відповідно до «Пояснювальної записки до Кодексу належної практики щодо забезпечення прозорості в грошово-кредитній та фінансовій політиці (частина 2)», є:

- докладний і всебічний перелік критеріїв оцінки;
- відсутність вимог до форми представлення результатів (влада країни готує звіт у довільній формі);

- неможливість здійснити порівняльний аналіз великої кількості країн, оскільки інформація презентується в текстовому форматі;
- мала ймовірність спотворення або суб'єктивної оцінки (експерти не проводять порівняльний аналіз прозорості монетарної політики, а просто описують комунікаційну політику центральних банків країн світу).

Другий підхід до оцінки рівня транспарентності монетарної політики базується на використанні індексу транспарентності монетарної політики, що складається з елементів, які оцінюють кожен із видів транспарентності та відображає: кількість інформації, опублікованої центральним банком; якість і зрозумілість цієї інформації; інформативність сайтів центральних банків; ступінь відкритості для учасників фінансових ринків, засобів масової інформації та широкої громадськості.

У результаті аналізу підходів до розрахунку індексу транспарентності [54, 55, 56, 57, 58, 59, 60] можна зробити висновок, що найбільш комплексним є індекс, запропонований С. Ейфінгером та П. Гераатсом [58] у 2006 році. Авторами було визначено п'ять основних компонентів транспарентності монетарної політики центрального банку: політична (оприлюднення цілей монетарної політики), економічна (відкритість економічних даних), процедурна (публічність процедур монетарної політики), транспарентність політики (прозорість процесу реалізації монетарної політики) та операційна. Для кожного з п'яти компонентів було визначено по три індикатори. Рівень транспарентності оцінювався за 15 складовими (15 – максимальна прозорість, 0 – повна закритість).

Серед недоліків такого методу можна виділи наступні:

- не можна припускати, що всі компоненти транспарентності монетарної політики є однаково важливими (потрібні вагові коефіцієнти);
- не врахована взаємозамінність індикаторів транспарентності;
- не враховано особливості кожної досліджуваної країни;
- методика базується на аналізі незалежним експертом розкриття інформації центральними банками, проте в реальних обставинах аналіз може здійснюватися

працівники центральних банків – у цьому випадку результат може бути викривленим.

Проте, не зважаючи на наявність незначних недоліків, даний індекс охоплює майже всі компоненти, які повинні розкриватися монетарним регулятором, а тому наразі є найбільш розповсюдженим. Останнє оновлення дослідження 120 країн світу за методикою С. Ейфінгера та П. Гераатса було опубліковане у 2013 році Н. Дінсером та Б. Ейхенгріном [59]. Проте наразі воно також втратило свою актуальність та може використовуватися лише для ретроспективної оцінки, оскільки за останні п'ять років відбулися значні зміни в комунікаційних політиках центральних банків країн світу в бік більшої відкритості. Цей факт спонукає представників центральних банків та науковців оцінювати рівень транспарентності монетарної політики окремих центральних банків. Так, обравши за основу методологію Н. Дінсера та Б. Ейхенгріна [59], ми здійснили оцінку рівня транспарентності Національного банку України (табл. 5.2).

Таблиця 5.2 – Оцінка транспарентності монетарної політики НБУ станом на кінець III кв. 2018 року на основі методології Н. Дінсера та Б. Ейхенгріна [59]

Критерій оцінки (індикатор)	Оцінка	Коментар
1	2	3
1. Оприлюднення цілей монетарної політики		
1.1 Цілі монетарної політики	1	Конституція України: основна функція Національного банку – забезпечення стабільності грошової одиниці України. Ст.6 Закону України «Про Національний банк України»: під час виконання своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі.
1.2 Кількісні цілі	1	Середньострокова інфляційна ціль затверджена Стратегією монетарної політики Національного банку України – 5% з допустимим діапазоном відхилень ± 1 в.п. Публікація прогнозних показників в інфляційних звітах.
1.3 Взаємодія з Урядом	1	Відповідно до ст.51 Закону України «Про Національний банк України»: Національний банк підзвітний Президенту та Верховній Раді, але вони мають дорадчі повноваження, тож державні органи не мають права втручатися у виконання функцій і повноважень НБУ. Відповідно до Стратегії монетарної політики Національний банк підтримує економічну політику Кабінету міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей щодо цінової та фінансової стабільності

Продовження таблиці 5.2

1	2	3
2. Відкритість економічних даних		
2.1 Економічні показники	1	НБУ публікує статистичні дані щодо зовнішнього середовища та внутрішньої економіки
2.2 Макроекономічна модель	1	Макроекономічні моделі обговорюються під час круглих столів, конференцій, особистих зустрічей. Квартальна прогнозна модель опублікована у «Віснику НБУ» за вересень 2015
2.3 Прогнози	0,5	Кількісні прогнози інфляції, ВВП та інших макропоказників публікуються в інфляційних звітах та презентуються під час зустрічі з експертами. <i>Не оприлюднюється прогноз ключової ставки</i>
3. Публічність процедур монетарної політики		
3.1 Експліцитна стратегія, правило монетарної політики	0	<i>Не оприлюднена</i>
3.2 Протоколи засідань КМП та публікація проміжних звітів	1	Публікація Підсумків дискусії членів КМП щодо рівня облікової ставки на 11 день після прийняття рішення з монетарної політики. Публікація щомісячних аналітичних записок
3.3 Результати голосування	0,5	Знеособлені результати в Підсумках дискусії членів КМП щодо рівня облікової ставки. <i>Поіменний розподіл голосів не публікується</i>
4. Прозорість способів реалізації монетарної політики		
4.1 Оприлюднення рішень щодо монетарної політики	1	День у день у прес-релізах та під час прес-брифінгу
4.2 Пояснення політики	1	Прес-релізи та прес-брифінги після прийняття рішень з монетарної політики, виступи керівництва
4.3 Розкриття намірів щодо подальших дій, аналіз попередніх рішень	1	У прес-релізах, Підсумках дискусії членів КМП щодо рівня облікової ставки, Інфляційному звіті, коментарях спікерів Національного банку
5. Операційна відкритість		
5.1 Звіт про досягнення цілей	1	Щомісячні коментарі щодо рівня інфляції, інфляційні звіти, річні звіти
5.2 Дисбаланси в трансмісійному механізмі, інформація щодо шоків	1	В інфляційних звіті наводиться детальний аналіз впливу шоків на трансмісійний механізм, а також майбутніх ризиків
5.3 Оцінка політики	1	Наводиться в інфляційних звітах та річних звітах
Разом	13	

Джерело: складено на основі [51, 61, 62, 63, 64]

Результати оцінювання рівня транспарентності монетарної політики Національного банку за індексним методом свідчать, що монетарна політика НБУ характеризується високим рівнем прозорості (13 балів із 15). Використання досвіду центральних банків провідних країн світу дав НБУ можливість пришвидшити перехід до більшої відкритості монетарної політики (рис. 5.3).

Слід зазначити, що важливим кроком назустріч вищому рівню прозорості був початок публікації у лютому 2018 року документу «Підсумки дискусії членів Комітету з монетарної політики щодо рівня облікової ставки», у якому розкривається дискусія між членами Комітету з монетарної політики. Порівняно з прес-релізами, які відображають консенсусну позицію Правління, «Підсумки дискусії» містять знеособлену позицію всіх членів Комітету з монетарної політики щодо необхідного монетарного рішення та відповідну аргументацію [48]. Показовим є факт, що публікацію обговорення рівня ключової ставки наразі вже практикують центробанки таких країн: Польща, Чехія, Чилі, Угорщина, Бразилія, Велика Британія та ін.

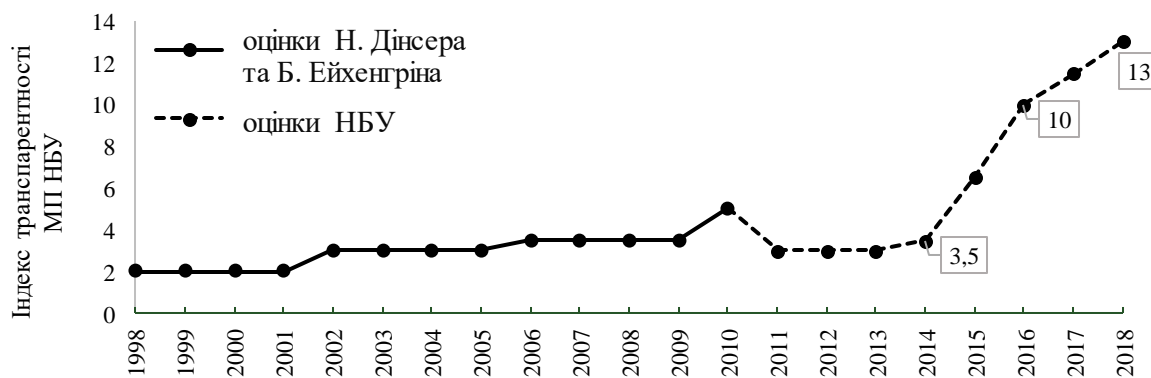

Рисунок 5.3 – Рівень прозорості монетарної політики НБУ, [59, 65]

Оцінка рівня прозорості монетарної політики НБУ дозволила також виявити потенційно слабкі сторони комунікаційної політики з монетарних питань Національного банку. Зокрема, мова йде про посилення процедурної та економічної прозорості в частині публікації прогнозу ключової ставки, поіменного розподілу голосів членів Комітету з монетарної політики та правила монетарної політики. Проте, на нашу думку, підвищення рівня прозорості Національного банку має відбуватися поступово. При цьому розкриття прогнозу ключової ставки матиме позитивний ефект тільки за умови закорення інфляційних очікувань та забезпечення високого рівня довіри до дій Національного банку, а

публікація правила монетарної політики – за умови правильного його розуміння учасниками ринку.

Продовжуючи оцінку рівня транспарентності монетарної політики Національного банку, нами було проведено аналіз контенту інфляційних звітів Національного банку (основного документу щодо монетарної політики) за допомогою технології text mining з використанням програмного забезпечення ABBYY FineReader 9.0, ATLAS.ti 8, QDA Miner Lite, а також он-лайн сервісу worditout.com. Методологію аналізу схематично зображено на рисунку 5.4.

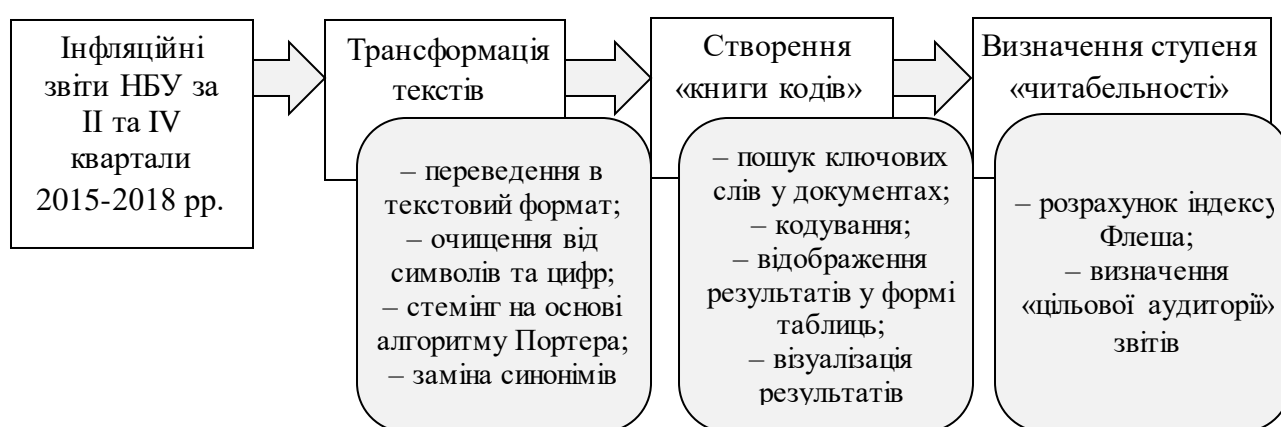

Рисунок 5.4 – Методологія здійснення контент-аналізу інфляційних звітів

Джерело: складено на основі [66, 67]

Судячи по контенту Інфляційних звітів НБУ, до слів, які найбільш часто використовуються, належать: НБУ, зростання (у контексті темпів економічного зростання), ціна (аналіз цін на внутрішньому та зовнішніх ринках, а також темпів інфляції), інфляція, долар (більшість вартісних величин виражаються саме в доларах США). Слід зазначити, що з метою проведення об'єктивного аналізу під час проведення стемінгу нами було замінено словосполучення «долар США» на слово «долар», тому абревіатура «США» у хмарах слів не пов'язана з валютою цієї країни.

З рисунку 5.5 також можна побачити, що позитивну динаміку має частота використання слів «таргетування», «прогноз» (інформація, пов'язана з прогнозним значенням рівня інфляції та інших ключових макроекономічних показників) та

«ризик» (ризик реалізації монетарної політики). Ці терміни є ключовими з позиції реалізації стратегії інфляційного таргетування центральним банком, а, отже, починаючи з четвертого кварталу 2015 року НБУ почав максимально використовувати нетрадиційні засоби монетарного регулювання, зокрема інструментарій комунікаційної політики, і впливати на очікування економічних агентів шляхом публікації прогнозних показників та розкриття інформації щодо ризиків недосягнення даних показників. Це дає змогу економічним агентам розуміти монетарну стратегію НБУ та позитивно впливає на рівень їх довіри до дій регулятора.

Наступним кроком нашого дослідження було з'ясування рівня складності сприйняття текстів Інфляційних звітів за допомогою індексу Флеша (рис. 5.6), який відображає легкість читання письмового матеріалу та дає можливість визначити рівень освіти, необхідний для сприйняття тексту звітів.

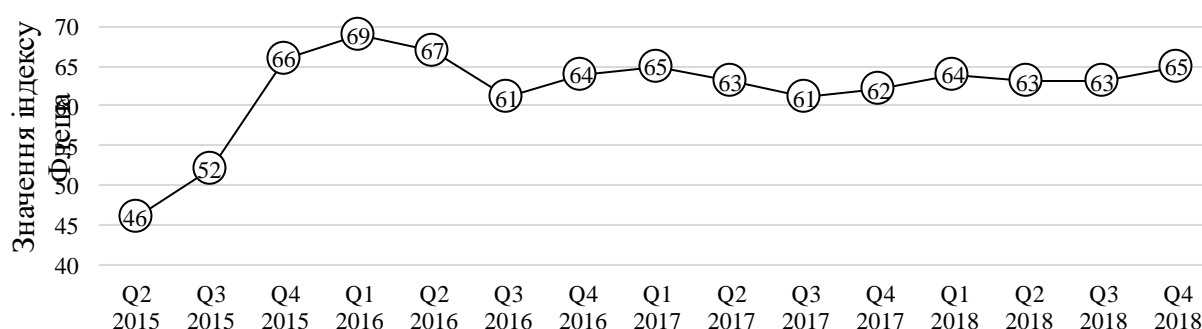

Рисунок 5.6 – Значення індексу Флеша, розрахованого для тексту Інфляційних звітів НБУ

Джерело: розраховано за допомогою сервісу аналізу текстів [68]

Низьке значення індексу вказує на погану читабельність тексту (тобто звіт важко зрозуміти), а щоб його сприйняти, потрібен більш високий рівень освіти. У той же час високе значення індексу є доказом доступності та зрозумілості інфляційних звітів широким верстам населення. Проте слід мати на увазі, що даний індекс розраховується виходячи з кількості речень в тексті, слів у реченні та складів у слові, а, отже характеризує лише зручність читання тексту. При цьому не враховується

складність та рівень професійної спрямованості лексики, яка вживається при написанні документу. Тому, високе значення індексу Флеша свідчить скоріше не про зрозумілість тексту звіту для учнів 9-10 класів, а про легкість читання тексту для населення, яке має відповідний рівень фінансової грамотності.

У результаті дослідження нами було зроблено висновок, що наразі рівень корупції в Україні є вищим ніж в більшості країн з низьким і середнім рівнем доходу, а також у кілька разів перевищує європейський рівень. Корупція призводить до втрат держави та населення внаслідок неефективного використання бюджетних коштів, низької якості державних послуг, а також посилює невизначеність середовища, у якому функціонують економічні агенти. Ключовим елементом більшості корупційних схем є публічні фінанси, а тому успішна боротьба з корупцією можлива лише за умови формування системи взаємоузгоджених технологій спрямованих на забезпечення транспарентного та ефективного функціонування ключових інституцій, які реалізують державну політику у сфері публічних фінансів (у тому числі й Національного банку України).

Нами було виділено два основні напрями дій, що знижують рівень корупції в країні: оперативні репресивні заходи прямої дії та стратегічні комплексні реформи превентивного характеру. До першого напрямку дій належать заходи, скеровані на звуження можливостей корупційних діянь. У цьому контексті основним заходом боротьба з корупцією з боку Національного банку було впорядкування системи банківського нагляду, значна частина якої раніше або не дотримувалася відповідних регуляторних вимог, або функціонувала як складова сумнівних фінансових схем. Проте в дослідженні акцент зроблено передусім саме другому напрямі змін. Ці зміни забезпечуються реформами, спрямованими на збільшення прозорості й відкритості діяльності Національного банку. Нами зроблено висновок про наявність широкого спектру каналів для комунікації національного банку. Крім традиційних комунікацій зі ЗМІ, спікери Національного банку регулярно роз'яснюють рішення та політику регулятора, безпосередньо спілкуючись з представниками органів державної влади, фінансового та банківського ринків, інвестиційної та бізнес-спільноти, експертів та академічних кіл, студентством та

молоддю. Також, з 2014 року Національний банк значно підвищив рівень прозорості монетарної політики. Результати розрахунку індексу прозорості свідчать, що монетарна політика НБУ характеризується високим рівнем прозорості (13 балів із 15). Використання досвіду центральних банків провідних країн світу дав Національному банку можливість пришвидшити перехід до більшої відкритості. Проведений контент-аналіз Інфляційних звітів НБУ дав можливість встановити відповідність інструментів, механізмів і процедур реалізації монетарної політики, задекларованих у звітах, іманентним характеристикам режиму інфляційного таргетування, а також оцінити відповідність комунікацій Національного банку актуальним тенденціям зовнішнього та внутрішнього середовища та прослідкувати зміну ризиків реалізації монетарної політики.

Проте наразі можливості удосконалення комунікаційної політики Національного банку не вичерпані. Зокрема розрахунок рівня прозорості монетарної політики індексним методом дозволив виявити напрями її удосконалення – посилення процедурної та економічної прозорості в частині публікації прогнозу ключової ставки, поіменного розподілу голосів членів Комітету з монетарної політики та правила монетарної політики. Реалізація даних заходів в майбутньому (за умови високого рівня довіри до дій регулятора та рівня фінансової грамотності) сприятиме ефективності його політики.

6 ОЦІНКА ПОТЕНЦІЙНИХ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ

Після економіко-політичної кризи 2014-2015 рр. банки України мали досить значний обсяг проблемних кредитів (813 млрд. грн.), зокрема велика частина яких була у державних банків (близько 600 млрд. грн.). Тобто переважна більшість кредитної заборгованості банківської системи України припадає саме на державні банківські установи, які у свою чергу є складовою сфери публічних фінансів. Дана ситуація потребує детального вивчення кредитного портфелю найбільших банків України за величиною активів, до яких входять і державні банки, тому що саме вони формують майже дві третини усього банківського сектору України. Таким чином, порівняльний аналіз нормативів кредитного ризику найбільших банків України, дозволить зробити висновок щодо відносної якості кредитного портфелю державних банків та оцінити потенційні корупційні ризики при здійсненні ними кредитних операцій у контексті формування передумов для боротьби з корупцією у сфері публічних фінансів.

Проблема удосконалення управління державними банками залишається актуальною, що підтверджується прийняттям у 2018 році Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні» [69], який оптимізує порядок формування складу наглядових рад державних банків шляхом включення до них експертів незалежних від центральних органів влади. Даний нормативний акт сприятиме забезпеченню прозорості діяльності державних банків.

Для оцінки достовірності відображення показників діяльності найбільших банків у публічній звітності та ймовірності виникнення у державних банків корупційної складової при наданні кредитів великим позичальникам та інсайдерам, авторами проаналізовано проаналізуємо нормативи кредитного ризику Н7, Н8 та Н9, що встановлюються НБУ відповідно до Інструкції про порядок регулювання

діяльності банків в Україні № 368 від 28.08.2001 р. [70], за допомогою методів кластерного аналізу.

Процедуру кластерного аналізу було реалізовано у програмі Statgraphics Centurion. Інформаційною основою були нормативи кредитного ризику. По-перше, норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) , який встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань. Даний норматив не повинен перевищувати 25% регулятивного капіталу банку. По-друге, норматив великих кредитних ризиків встановлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів (Н8). Даний норматив не повинен перевищувати 8-кратного розміру регулятивного капіталу банку. По-третє, норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н8). Він встановлюється з метою обмеження ризику, який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами, що може призвести до прямого або непрямого впливу на діяльність банку. Цей норматив не повинен перевищувати 5% регулятивного капіталу банку [70].

Взаємозв'язок даних нормативів із потенційними корупційними ризиками у кредитній діяльності державних банків є очевидним. Великі кредити часто надаються юридичним особам, які є афілійованими з топ-менеджерами або власниками даного банку. Ці кредити надаються не на ринкових умовах: зазвичай за заниженими ставками та без належного забезпечення. В умовах фінансової кризи або за наявності інших загроз для власників чи менеджерів банку дані кредитні кошти виводяться за кордон, а номінальні фірми-позичальники стають банкрутами. Далі банк стикається з необхідністю погашати свої зобов'язання, переважно залучені у формі депозитів від фізичних осіб, однак не має для цього відповідних ліквідних активів, оскільки надані інсайдерам (за зазначеною вище схемою) великі кредити не повертаються. Таким чином, у банку настає криза ліквідності і він стає банкрутом, а держава (через фонд гарантування вкладів фізичних осіб) погашає його зобов'язання перед вкладниками. Більшість банків які стали банкрутами в Україні за часів незалежності, втратили свою платоспроможність саме за даною

схемою. Однак, якщо комерційні банки управляються приватними власниками і антикорупційне законодавство у даному випадку може застосовуватись з певними обмеженнями, то посадові особи державних банків за участь у подібних схемах можуть бути притягнуті до відповідальності за антикорупційним законодавством.

Для оцінки кредитних операцій банківських установ були обрані 10 найбільших за величиною активів банків України: АТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АБ «Укргазбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Сбербанк», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Альфа-банк», ПАТ «ПУМБ», АТ «УкрСиббанк». Станом на початок 2018 року дані банки концентрували біля 60% активів банківської системи. Дослідження проводилося за період з лютого по жовтень 2018 року. Розрахунки здійснювалися за економічними нормативами кредитного ризику на основі даних статистичної звітності банків [71-81], яка згідно з Постановою Правління НБУ №11 від 15.02.2018 р. [82] підлягає обов'язковому опублікуванню на офіційних веб-сайтах банків.

У процедурі кластерного аналізу в межах пакету Statgraphics Centurion використовуються два базові підходи: агломеративні методи («найближчий сусід – одиничний зв'язок», («найближчий сусід – повний зв'язок», «центроїд», «медіана», «середня група», «метод Уорда») та методика k-середніх. Авторами запропоновано здійснювати процедуру кластеризації на основі агломеративних методів.

Хоча метод k-середніх і являє собою найбільш швидкий алгоритм кластерного аналізу, для даної вибірки його застосовувати не доцільно, оскільки спостерігається порушення умови зв'язності елементів одного кластера. Також даний алгоритм чутливий до викидів, а тому є висока ймовірність викривлення середнього.

Алгоритм методу k-середніх полягає в тому, що він прагне мінімізувати сумарне квадратичне відхилення точок кластерів від центрів цих кластерів (формула 6.1) [83]:

$$V = \sum_{i=1}^k \sum_{x \in S_i} (x - \mu_i)^2, \quad (6.1)$$

де k – кількість кластерів;

S_i – отримані кластери;

$i = 1, 2, \dots, k$, μ_i – центри мас всіх векторів x з кластера S_i .

Агломеративні ієрархічні методи кластеризації починаються з розміщення кожного спостереження в окремому кластері. Потім кластери попарно об'єднуються на основі їх відстані один від одного, доки кількість кластерів не зменшується до цільового показника. На кожному етапі об'єднані кластери – це пара кластерів, що є найближчими [84]. Як зазначалось вище, процес триває до тих пір, поки не утвориться потрібна кількість кластерів:

1. «Найближчий сусід (одиничний зв'язок)»: визначає відстань між двома кластерами як мінімальну відстань між будь-яким членом одного кластера та членом іншого.

2. «Найближчий сусід (повний зв'язок)»: визначає відстань між двома кластерами як максимальну відстань між будь-яким членом одного кластера та членом іншого.

3. «Центроїд»: визначає відстань між двома кластерами як відстань між центроїдами кожного кластера, де центроїд розміщений в середньому значенні кожної змінної для всіх членів кластера.

4. «Медіана»: визначає відстань між двома кластерами як відстань між медіанами кожного кластера.

5. «Групове середнє (середній зв'язок)»: визначає відстань між двома кластерами як середню відстань між усіма членами одного кластера та усіма членами іншого кластера.

6. «Метод Уорда»: приєднання об'єктів до кластерів здійснюється у випадку мінімального приросту внутрішньогрупової суми квадратів відхилень.

Для досліджуваної вибірки банків найбільш раціональним буде розподілити діяльність банків за нормативами Н7, Н8, Н9 на 4 кластери. Вихідна вибірка являє собою дискретний ряд показників максимального кредитного ризику десяти досліджуваних банків. Оптимальну кількість груп з рівними інтервалами приблизно можна визначити за формулою американського вченого Стерджесса,

оскільки закони розподілів досліджуваних показників не суттєво відрізняються від нормального, а загальний обсяг вибірки достатньо великий (80 спостережень), що відповідає закону великих чисел (формула 2):

$$k = 1 + 3,332 \lg n, \quad (6.2)$$

де k – кількість інтервалів (кластерів);

n – обсяг вибірки.

Отже, $k = 1 + 3,332 \lg 10 = 4$.

Спочатку авторами було проаналізовано розподіл значень досліджуваних нормативів за обґрунтованою вище кількістю кластерів (4 кластери). Користуючись формально-логічним підходом, ми пропонуємо назвати дані кластери наступним чином: В – високий ризик, ВС – ризик вище середнього, С – середній ризик, НС – ризик нижче середнього. Оскільки у ПАТ «ПУМБ» протягом досліджуваного періоду спостерігається порушення нормативів Н7 та Н9 в більш ніж 4-кратному розмірі, то для побудови меж інтервалів щодо розподілу належності банків до певного класу значення нормативу Н7 для зазначеного банку не було враховано. При його використанні спостерігається суттєве викривлення меж інтервального розподілу. Крок h інтервалу обчислено за формулою $h = R/k$, де R – розмах вибірки, k – кількість інтервалів (табл. 6.1).

Таблиця 6.1 – Класифікація ознак максимального кредитного ризику

Показник	Значення показника, що відповідає кластеру			
	НС	С	ВС	В
Н7	[5,97;18,02)	[18,02; 30,06)	[30,06; 42,11)	[42,11;54,15]
Н8	[0;88,34)	[88,34;176,67)	[176,67;265,005)	[176,67;353,34]
Н9	[0;3,94)	[3,94;7,85)	[7,85;11,77)	[11,77;15,68]

Джерело: складено авторами.

Таким чином, до першого класу з найкращими результатами увійшло два банки (АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль»), тобто вони мали найменший рівень кредитного ризику і в свою чергу найменшу ймовірність виникнення корупції для державного банку. Група ВС включає три банки (АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «ОЩАДБАНК», АТ «УкрСиббанк») з кредитним

ризиком вищим за середнє значення. Кластер С формує середній рівень кредитного ризику та ймовірної корупційної складової (для державного банку) у таких баках, як АТ «Укрексімбанк», ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «АЛЬФА-БАНК». Група кластерів НС, до якої належить ПАТ «СБЕРБАНК» та ПАТ «ПУМБ» має найгірші результати порівняно з іншими банками, що означає критичний рівень кредитного ризику та найбільшої ймовірності виникнення корупції у даних установах. Надалі перевіримо наші судження застосувавши агломеративні ієрархічні методи кластеризації в межах пакету Statgraphics Centurion. Результати розподілу банків на кластери за показниками Н7, Н8, Н9 наведено у таблиці 6.2.

Таблиця 6.2 – Кластери банків сформовані на основі нормативів Н7, Н8, Н9

Номер кластера	Банки
1	АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль»
2	АТ «ОЩАДБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК», ПАТ «СБЕРБАНК», ПАТ «АЛЬФА-БАНК»
3	АТ «Укрексімбанк», ПАТ «УКРСОЦБАНК», АТ «УкрСиббанк»
4	ПАТ «ПУМБ»

Джерело: складено авторами.

Розглянемо процедуру отримання кластерів за допомогою методу «найближчий сусід (одиничний зв'язок)». Дендограму щодо розподілу банків на кластери за допомогою зазначеного методу наведено на рисунку 6.1.

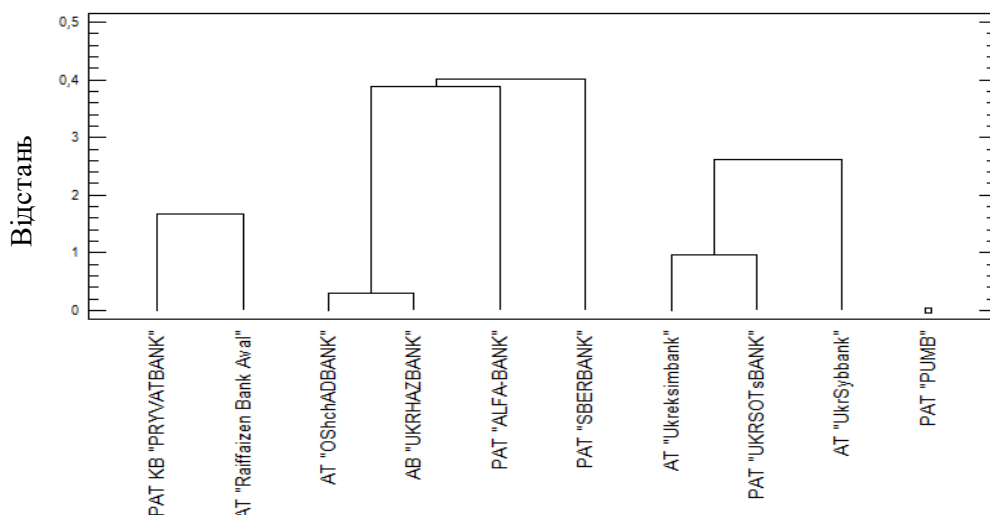

Рисунок 6.1 – Дендограма сформованих кластерів

Таким чином, за допомогою процедури «найближчий сусід (одиничний

зв'язок)» (Nearest Neighbor (Single Linkage)) програми Statgraphics Centurion (Describe/Multivariate Methods/Cluster Analysis) було сформовано 4 кластери з 10 спостережень. В основу даної процедури покладено метрику відстані – квадрат Евклідової відстані (формула 6.3).

$$d = \sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - y_i)^2}, \quad (6.3)$$

де d – відстань між двома спостереженнями x та y ;

x_i, y_i – значення i -ї змінної першого та другого спостереження;

n – кількість змінних.

Процес формування агломерації представлено в таблиці 8.3. Дана таблиця показує, які спостереження були об'єднані на кожному етапі процесу кластеризації. Наприклад, на першому етапі спостереження 2 було об'єднано зі спостереженням 4. Відстань між групами, при об'єднанні, становила 0,0309847. Надалі дана комбінована група була додатково поєднана з іншим кластером на етапі 5.

Таблиця 6.3 – Етапи формування агломерації

	Об'єднаний	Об'єднаний		Попередній крок	Попередній крок	Наступний
Етап	Кластер 1	Кластер 2	Відстань	Кластер 1	Кластер 2	крок
1	2	4	0,0309847	0	0	5
2	3	7	0,0957303	0	0	4
3	1	5	0,16702	0	0	0
4	3	10	0,261804	2	0	0
5	2	8	0,388083	1	0	6
6	2	6	0,400923	5	0	0

Таким чином, враховуючи результати наведені у таблиці 6.3, можемо зробити висновок, що до першої групи увійшли два банки АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль». У відповідності до проаналізованих показників за досліджуваний період можемо зробити висновок, що банки даної групи характеризуються найменшим ризиком виникнення корупційної складової та більш надійним кредитним портфелем у порівнянні з

іншими банками, тому для даних банків можливе послаблення державного фінансового регулювання та нагляду.

Друга група, що включає АТ «ОЩАДБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК», ПАТ «СБЕРБАНК» та ПАТ «АЛЬФА-БАНК», має середній рівень ризику та повинна передбачати стандартну процедуру контролю над банківською діяльністю з боку НБУ.

Підвищений рівень ризику кредитних операцій спостерігається у банків третьої групи, до якої належать такі банки, як АТ «Укрексімбанк», ПАТ «УКРСОЦБАНК» та АТ «УкрСиббанк». Для даної групи доцільно розглянути можливість здійснювати посилений контроль зі сторони державних органів щодо наданих кредитних операцій та перевірки на достовірність інформацію щодо великих позичальників.

Четверту групу з критичним рівнем ризику складає лише ПАТ «ПУМБ», який допускав порушення нормативів Н7 та Н9 протягом періоду дослідження. Формально це свідчить про те, що контролюючим органам доцільно суттєво посилити регулювання та нагляд за даним банком та проводити постійний моніторинг за його діяльністю. Потрібно зазначити, що даний банк входить до найбільшої промислово-фінансової групи в Україні.

Розподіл банків на групи на основі показника нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) згідно 6 агломеративних методів наведено в таблиці 6.4. Згідно до нього найкращі результати за показником Н7 мали АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АБ «УКРГАЗБАНК», оскільки саме вони мали найменші значення від нормативного (не більше 25%). Найгірші показники виявилися у ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «СБЕРБАНК» та ПАТ «ПУМБ», це пов'язано з тим, що дані банки мали порушення нормативу Н7 протягом досліджуваного періоду (від 33% до 174% відповідно). Розглянемо розподіл банків на кластери щодо показника нормативу великих кредитних ризиків (Н8), детальний аналіз якого наведено у додатку Д. До першого кластеру належать АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», а до останнього четвертого кластеру – ПАТ «СБЕРБАНК». Показники

нормативу Н8 по іншим банкам не перевищували 8-кратний розмір свого регулятивного капіталу, тобто відповідали встановленому нормативному значенню. Проте у ПАТ «СБЕРБАНК» у березні 2018 року спостерігалось найбільше значення показника 460,37 %, що свідчить про великий кредитний ризик на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів.

Таблиця 6.4 – Належність до кластеру банків щодо показника Н7 на основі методів агломерації

Номер кластера	Банки
Метод агломерації «Найближчий сусід (одиничний зв'язок)»	
1	АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «ОЩАДБАНК», АТ «Укрексімбанк», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «УкрСиббанк»
2	ПАТ «СБЕРБАНК»,
3	ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «АЛЬФА-БАНК»
4	ПАТ «ПУМБ»
Метод агломерації «Центроїд», «Медіана», «Групове середнє (середній зв'язок)»	
1	АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль»
2	АТ «ОЩАДБАНК», АТ «Укрексімбанк», ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «АЛЬФА-БАНК», АТ «УкрСиббанк»
3	ПАТ «СБЕРБАНК»,
4	ПАТ «ПУМБ»
Найближчий сусід (повний зв'язок), «метод Уорда»	
1	АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль»,
2	АТ «ОЩАДБАНК», АТ «Укрексімбанк», ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «АЛЬФА-БАНК», АТ «УкрСиббанк»
3	ПАТ «СБЕРБАНК»
4	ПАТ «ПУМБ»

Джерело: складено авторами.

Щодо кластеризації досліджуваних банків на основі показника нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9), то всі використовувані методи агломерації дають однозначну відповідь. Банки АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «ОЩАДБАНК», АТ «Укрексімбанк», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль» ПАТ «СБЕРБАНК», ПАТ «УКРСОЦБАНК» ми віднесли до першого кластеру, оскільки вони мали найменші значення за цим нормативом (від 0% до 4%). Найгірші результати і відповідно найбільші значення Н9 мали банки АТ «УкрСиббанк» та ПАТ «ПУМБ» (в останнього протягом лютого-жовтня 2018 року були порушення).

Далі досліджено вплив ризикованості кредитних операцій банку на його капітал. Дане завдання вирішено шляхом багатофакторного регресійного аналізу впливу нормативів кредитного ризику Н7, Н8, Н9 на норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2).

Регресійні моделі, що описують залежність нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) від трьох факторних ознак, нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), нормативу великих кредитних ризиків (Н8), нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), для АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та АТ «ОЩАДБАНК» виявилися статистично незначущими, оскільки не достатня кількість вхідних даних. Інструментарій регресійного аналізу буде застосовуватись нами у подальших дослідженнях після накопичення необхідної кількості спостережень.

На доступній вибірці даних для аналізу результати виявились значущими лише для АТ «Укресімбанк». Коефіцієнт детермінації R^2 для даної моделі пояснює 92,92%. Значення скоригованого коефіцієнта R^2 , який більше підходить для порівняння моделей з різним числом незалежних змінних, є 91,90%. Стандартна похибка оцінки показує стандартне відхилення залишків, дорівнює 0,349. Це значення може бути використане для побудови межі прогнозування для нових спостережень. Середня абсолютна помилка (MAE) – 0,276 показує середнє значення залишків. Критерій Дарбіна-Уотсона (DW) перевіряє залишки моделі, щоб визначити, чи суттєва кореляція між незалежними змінними в тому порядку, в якому вони введені в моделі. Оскільки Р-значення більше 0,05, то можна стверджувати з 95% рівнем довіри, що немає ніяких ознак наявності автокореляції в залишках моделі.

Розглянемо економічний зміст даної моделі: вона є майже лінійною, значення скоригованого коефіцієнта детермінації дорівнює 91,90 та є значимою за статистичними показниками. Дана модель ілюструє суттєвий зворотній зв'язок між значеннями нормативу великих кредитних ризиків значеннями нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу.

Таким чином, здійснивши всі необхідні розрахунки за допомогою методів кластерного аналізу, найкращі результати мають банки АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та АТ «Райффайзен Банк Аваль», які належать до першого класу та мають найменший рівень кредитного ризику та більш надійний кредитний портфель порівнюючи з іншими банками. Відомо, що державний банк АТ КБ «ПРИВАТБАНК» має досить велику кількість проблемних кредитів з ознаками дефолту, проте економічні нормативи Н7, Н8 та Н9 протягом аналізованого періоду не порушуються. Це пов'язано з тим, що під такі кредити сформовано відповідні резерви за рахунок докапіталізації даного банку за рахунок бюджетних коштів після його націоналізації. Даний висновок підтверджується даними фінансової звітності банку (Примітка 9). АТ «Райффайзен Банк Аваль» має найкращу якість кредитів, які є більш однорідними та велику частку яких позичальники продовжують обслуговувати та погашати заборгованість вчасно.

Такі державні банки як АТ «ОЩАДБАНК» та АБ «УКРГАЗБАНК» мають середній рівень кредитного ризику, усі нормативи відповідають нормативним значенням та виявлених порушень не було. Тому для них передбачено стандартну процедуру контролю над банківською діяльністю з боку центрального банку, оскільки за проаналізованими показниками існує невисока ймовірність наявності корупційної складової. Підвищений рівень кредитного ризику спостерігається у третій групі кластерів, до якої належать АТ «Укрексімбанк», ПАТ «УКРСОЦБАНК» та АТ «УкрСиббанк».

Для АТ «Укрексімбанк» пропонується здійснювати більш ґрунтовний державний контроль сформованого кредитного портфелю та більш детально перевіряти інформацію щодо великих позичальників та щодо кредитування інсайдерів. Зазначені процедури необхідні для запобігання потенційним корупційним ризикам АТ «Укрексімбанк», що є вищими у порівнянні з іншими державними банками. Даний висновок набирає особливого значення враховуючи виявлений за допомогою регресійного аналізу істотний негативний вплив великих кредитних ризиків на достатність капіталу банку.

ВИСНОВКИ

Публічні фінанси є сферою фінансової системи України, та включають в себе державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси державних корпорацій та фонди соціального страхування, мають ознаки імперативності, транспарентності та публічності (приналежність публічному союзу, суспільству). Державні фінанси є складовою публічних фінансів та формуються на національному рівні та передбачають систему економічних відносин, що виникають між економічними суб'єктами з приводу формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів з метою забезпечення виконання державою загальнонаціональних функцій та захисту її інтересів.

На сучасному етапі все більшої популярності в світі набуває теорія «сервісної» або клієнтоорієнтованої держави, яка запроваджується в країнах з розвинутою ринковою економікою, що є ознакою формування демократичного суспільства з високим рівнем прозорості сфери публічних фінансів. Ефективне впровадження такої системи передбачає не лише якісне надання послуг з боку державних службовців, а і відповідний рівень обізнаності споживачів цих послуг.

Кожний етап руху фінансових ресурсів у публічному секторі та секторах, які з ним взаємодіють може створювати умови для корупційних схем. З точки зору протидії в цій сфері корупції та забезпечення транспарентності їх використання, то в більшості міжнародних та європейських документів виокремлюють наступні процеси, які варто контролювати: бюджетний процес на національному та субнаціональному рівнях, процес податкового адміністрування, процес публічних закупівель, здійснення квазіфіскальних операцій а також варто брати до уваги транспарентність операцій Національного банку України та прозорості формування монетарної політики.

Дослідивши причини виникнення та поширення корупції, виділено методи боротьби з нею: прозорість та відкритість влади; співвідношення інтересів та потреб громадян при прийнятті нормативно-правових актів; встановлення більш

жорсткого контролю, як з боку органів державної влади, так і з боку суспільства; збільшення рівня заробітної плати та надання соціальних пільг населенню.

Запропоновано концептуальні засади забезпечення бюджетної прозорості у контексті підвищення якості управління у сфері публічних фінансів, які, на відміну від існуючих, дозволяють забезпечити прозорість результатів бюджетного процесу та дій суб'єктів бюджетного механізму, базуються на процесно-структурному підході, передбачають системне поєднання базових компонент прозорості (суб'єктної, об'єктної, процедурної) та всіх її типів (економічної, політичної, громадської, процедурної та інституційної) з урахуванням причинно-наслідкових їх взаємозв'язків з основними етапами бюджетного циклу, ключовими вимірами та інструментарієм забезпечення прозорості.

Побудова інтегрального індексу інституціональних умов фінансової децентралізації дозволила узагальнити дослідження різнорідних за своєю суттю показників, що в результаті надало загальну та повну картину інституціонального середовища з врахуванням фактора корупції у досліджуваних країнах.

На основі проведеного дослідження набули подальшого розвитку науково-методичні підходи до оцінки прозорості НБУ в контексті формування передумов для посилення боротьби з корупцією у сфері публічних фінансів. В основу авторського підходу покладено два інструменти, які дають можливість кількісно оцінити рівень та динаміку прозорості НБУ. По-перше, на основі методології Н. Дінсера та Б. Ейхенґріна (із відповідним авторським доопрацюванням) був розрахований індекс прозорості монетарної політики НБУ. По-друге, був проведений порівняльний контент-аналіз Інфляційних звітів НБУ (за відповідні квартали 2015-2018 років). В результаті встановлено відповідність інструментів, механізмів і процедур реалізації монетарної політики, задекларованих у звітах, іманентним характеристикам режиму інфляційного таргетування, а також оцінити відповідність комунікацій Національного банку актуальним тенденціям зовнішнього та внутрішнього середовища та прослідкувати зміну ризиків реалізації монетарної політики.

Розроблено методичний підхід до оцінки потенційних корупційних ризиків кредитних операцій державних банків. Даний підхід ґрунтується на кластерному аналізі (застосовувались агломеративні ієрархічні методи кластеризації пакету Statgraphics Centurion) 10 найбільших банків України до яких також входять 4 державні банки. Доведено існування певних передумов для зростання корупційних ризиків пов'язаних зі здійсненням великих кредитних операцій посадовими особами даного державного банку. Даний висновок набирає особливого значення враховуючи виявлений за допомогою регресійного аналізу істотний негативний вплив великих кредитних ризиків на достатність капіталу АТ «Укресімбанк».

В цілому, в Україні в сфері публічних фінансів здійснюються поступові кроки в напрямку підвищення їх прозорості, що певною мірою знижують рівень корупції. Водночас, варто констатувати низький рівень законодавчої бази в сфері прозорості публічних фінансів, низький рівень фінансової обізнаності населення щодо ролі публічних фінансів в їх житті та власне їх ролі в регулюванні та контролі за їх використанням, нерозробленість методології публічних фінансів та системного бачення їх подальшого розвитку, що вимагає проведення подальших досліджень в даному напрямі.

Результати роботи можуть бути використані в роботі органів місцевого самоврядування, державних банків, Національного банку України а також в початковому процесі при викладанні дисциплін в галузі публічних та місцевих фінансів для студентів закладів вищої освіти.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Опарін В. М. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація / В. М. Опарін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко // Фінанси України. – 2017. – № 2. – С. 110 – 128.
2. Хомутенко А. В. Прагматика та семантика термінів фінансової науки “суспільні фінанси”, “публічні фінанси” та “державні фінанси” / А. В. Хомутенко // Фінанси України. – 2017. – № 1. – С. 111 – 126.
3. Длугопольський О. В. Публічні фінанси за умов фінансово-економічної кризи та трансформації світової економіки / О. В. Длугопольський // Фінанси України. - 2012. - № 8. – С. 106 – 121.
4. Бардаш С.В., Баранюк Ю.Р. Поняття і склад публічних фінансів як об’єкта державного фінансового аудита / С.В. Бардаш, Ю.Р. Баранюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6 (1). – С. 34 – 37.
5. Бойко С. Публічні фінанси у контексті генези та еволюції понятійно-категоріального апарату фінансової науки / С. Бойко // Економіст. – 2015. – № 10. – С. 31 – 35.
6. International Monetary Fund (IMF). Fiscal Monitor. – Managing Public Wealth. – Washington. – 2018.
7. Статистичний класифікатор України. Класифікація інституційних секторів економіки України. Затверджено наказом Державної служби статистики України від 18 квітня 2005 № 96 (зі змінами). 2014. – 42 с.
8. Про Національну безпеку. Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
9. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

10. Трепак В. М. Особливості дефініції поняття «корупція» / В. М. Трепак // Науковий Вісник Національної Академії Внутрішніх Справ. – 2015. – № № 4 (97). – С. 181-196.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 [Електронний ресурс] : Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16?nreg=995_c16&find=1&text=%EA%E%F0%F3%EF%F6%B3%FF&x=0&y=0
12. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 № ETS173 [Електронний ресурс] : Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101?nreg=994_101&find=1&text=%EA%E%F0%F3%EF%F6%B3%FF&x=0&y=0. – Назва з екрана.
13. Рамкове рішення Ради про боротьбу з корупцією в приватному секторі [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 22 лип. 2003 р. № 2003/568/ПВД. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_945. – Назва з екрана.
14. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень [Електронний ресурс] Закон України № 1507-VI від 11.06.2009 року Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1507-17>. – Назва з екрана.
15. Торговельний майданчик для державних закупівель E-tender. [Електронний ресурс] : Офіційний сайт E-tender. – Режим доступу: <https://e-tender.ua>.
16. Продажі ProZorro.Sale [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Системи державних закупівель . – Режим доступу: <https://prozorro.sale/>.
17. Що таке Є-Data, і чому він став важливою складовою Мінфіна? [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2017/10/18/30498673>.
18. Пошуково-аналітична система .007 [Електронний ресурс] : Офіційний сайт системи .007– Режим доступу: <https://www.007.org.ua>.

19. Державна фіскальна Служба [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Державної фіскальної служби – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>.
20. Єдиний державний веб-портал відкритих даних [Електронний ресурс] : Веб-портал відкритих даних – Режим доступу: <http://data.gov.ua/>.
21. Єдиний державний портал адміністративних послуг [Електронний ресурс] : Веб-портал адміністративних послуг. – Режим доступу: <https://posluga.gov.ua>.
22. Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. [Електронний ресурс] : Єдиний державний реєстр. – Режим доступу: <https://public.nazk.gov.ua/>.
23. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 року №142-р [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>.
24. Bushman R. What Determines Corporate Transparency? / R. Bushman, J. Piotroski, A. Smith // *Journal of Accounting Research*. – 2004. – № 2: – P. 207-252.
25. Зачосова Н. В. Інформаційна транспарентність як фактор впливу на процес управління економічною безпекою фінансових посередників [Електронний ресурс] / Н. В. Зачосова, Д. М. Куценко. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/38595/1/60-62.pdf>
26. Lamming R. Developing the Concept of Transparency for Use in Supply Relationships / R. Lamming, N. Caldwell, D. Harrison, W. Phillips // *British Journal of Management*. – 2004. – № 4. – P. 291- 302.
27. Granados N. The impact of IT on market information and transparency: a unified theoretical framework / N. Granados, A. Gupta, R. Kauffman // *Journal of the Association for Information Systems*. – 2006. – № 7(3) . – P. 148-178.
28. Kopits G. Transparency in Government Operations [Electronic resource] / G. Kopits, J. Craig // *International monetary Fund*. – Access mode : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/op/158/op158.pdf>

29. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс № 2456- VI від 08.07.2010 зі змінами. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

30. Про місцеве самоврядування: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 зі змінами. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

31. Про схвалення Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи “Прозорий бюджет” : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 11.02.2016 № 92-р. – Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/rada/main/t5/page2>

32. Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> .

33. Андрияш В.И. Институционализация: понятие и содержание [Електронний ресурс] // В.И. Андрияш // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 11. – Режим доступу : <http://web.snauka.ru/issues/2014/11/39534> – 25.07.2018. – Назва з екрану.

34. The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>. – 20.07.2018. – Назва з екрану.

35. Мильбрادت Георг Децентрализация: где можно, а где нельзя? / Г. Мильбрادت // Режим доступу : <http://politcom.org.ua/?p=10350> – 25.07.2018. – Назва з екрану.

36. The Worldwide Governance Introduction [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#doc-intro>. – 25.07.2018. – Назва з екрану.

37. "В фокусе - Нидерланды" [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://orangesmile.com/ru/netherlands.htm>. – 05.07.2018. – Назва з екрану.

38. Стратегія реформи публічної адміністрації в Республіці Сербія [Електронний ресурс]. - Белград : Уряд Республіки Сербія, 2004. - 58 с. - Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua/?w=r&i=&d=486> – 25.07.2018. – Назва з екрану.

39. Кравченко С. Моделювання механізму здійснення державно-управлінських реформ [Електронний ресурс] / С. Кравченко // Вісник Національної академії державного управління. – 2009. – № 2. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-2-12.pdf>. – 25.07.2018. – Назва з екрану.

40. Черкасов О. М., Радченко О. В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ: ПОЛЬСЬКІ УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ [Електронний ресурс] / О.М. Черкасов, О.В. Радченко. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/5/03.pdf> – 25.07.2018. – Назва з екрану.

41. Transparency International's Corruption Perceptions Index [Електронний ресурс] : Режим доступу : https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017. – 19.07.2018. – Назва з екрану.

42. Heritage Foundation's Index of Economic Freedom Index [Електронний ресурс] : Режим доступу: <https://www.heritage.org/index/>. – 25.07.2018. – Назва з екрану.

43. CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2017 [Electronic resource] / Transparency International. – Access : https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017.

44. Third Annual Foreign Investor Survey [Electronic resource] / European Business Association, Dragon Capital, Centre for Economic Strategy. – Access : https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2018/09/2018_InvestorSurveyResults_Presentation.pdf.

45. Українці найбільше довіряють волонтерам [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2387904-ukrainci-najbilse-doviraut-volonteram.html>

46. Річний звіт 2015 [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31669311>
47. Річний звіт 2016 [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49064031>
48. Річний звіт 2017 [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71165707>
49. Ukraine: letter of intent and memorandum of economic and financial policies, September, 2016 [Electronic resource]. – Access : <https://www.imf.org/external/np/loi/2016/ukr/090116.pdf>.
50. IMF Statement on the Efforts to Fight Corruption in Ukraine [Electronic resource]. – Access : <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/12/07/pr17473-ukraine-imf-statement-on-the-efforts-to-fight-corruption>
51. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
52. Code of Good Practices on Transparency in Monetary and Financial Policies [Electronic resource] / The official web-site of IMF – Access : <https://www.imf.org/external/np/mae/mft/index.htm>.
53. Річний звіт 2014 [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>
54. Fry M. D. Key Issues in the Choice of Monetary Policy Framework / M. D. Fry, L. Julius, Roger S. Mahadeva, G. Sterne // In Monetary Policy Frameworks in a Global Context, ed. L. Mahadeva and G. Sterne, 1–216.
55. Siklos, P. L. Monetary Policy Transparency, Public Commentary, and Market Perceptions about Monetary Policy in Canada [Electronic resource] / P. L. Siklos // Discussion Paper Series 1: Economic Studies. – 2000.
56. Swanson E.T. Have Increases in Federal Reserve Transparency Improved Private Sector Interest Rate Forecasts? / E.T. Swanson // Journal of Money, Credit, and Banking. – 2016. – No 38. – PP. 791-819.

57. De Haan J. A Non-Transparent European Central Bank? Who is Blame [Electronic resource] / J. de Haan, F. Amtenbrink // University of Groningen, mimeo, 2003. – Access: <http://ssrn.com/abstract=1138224>.
58. Eijffinger S. C. How transparent are central banks? / S.C. Eijffinger, P. M. Geraats // European Journal of Political Economy. – 2006. – No. 22(1). – P. 1-21.
59. Dincer N. Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures [Electronic resource] / N. Dincer, B. Eichengreen // BOK Working Paper. – 2013. – №21. – Access : http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2013-09-16-15587972-0-bok-13-21-1.pdf.
60. Dincer, N. Central Bank Transparency: Where, Why, and with What Effects? [Electronic resource] / N. Dincer, B. Eichengreen // National Bureau of Economic Research. – 2007. – Access : http://www.nber.org/papers/w13003.pdf?new_window=1.
61. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.99 № 679-XIV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
62. Про Стратегію монетарної політики Національного банку України [Електронний ресурс] : Рішення Ради Національного банку України від 13.07.2018 №37-рд. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=76958856>
63. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
64. Nikolaychuk S. Using Macroeconomic Models for Monetary Policy in Ukraine [Electronic resource] / S. Nikolaychuk, Y. Sholomytskyi // Visnyk of the National Bank of Ukraine. – 2015. – №233. – Access : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=34345281>
65. Лепушинський В. Комунікація, прозорість та підзвітність монетарної політики [Електронний ресурс] / В. Лепушинський // Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71289883>

66. Семотюк О. Комп'ютерний контент-аналіз: основні завдання, сфери застосування, переваги та недоліки [Електронний ресурс] / О. Семотюк // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. – 2004. – Вип. 25. – С. 397-401. – Режим доступу: http://journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk25/Visnyk25_P3_06_Semotiuk.pdf
67. Степко О.М. Методи аналізу при проведенні комунікативних кампаній [Електронний ресурс] / О.М. Степко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – Т.1 – №1. – С. 169-173. – Режим доступу: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2957/2918>
68. Расчет индекса Флэша и Фога по тексту [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sd1.su>
69. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.2018 р. №2491-VIII. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-viii>.
70. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0841-01>.
71. Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції АБ «УКРГАЗБАНК» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – АБ «УКРГАЗБАНК», 2018. – Режим доступу : https://www.ukrgasbank.com/about/performance/norm_lim/. – Назва з екрана.
72. Елисеєва И. И. Общая теория статистики : ученик [Текст] / И.И. Елисеєва, М. М. Юзбашев. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 656 с.
73. Звіти банку АТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – АТ «Райффайзен Банк Аваль», 2018. – Режим доступу : https://www.aval.ua/about/bank_reports/. – Назва з екрана.

74. Звітність для НБУ ПАТ «СБЕРБАНК» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – ПАТ «СБЕРБАНК», 2018. – Режим доступу : https://ua.sberbank.ua/reporting_for_nbu/. – Назва з екрана.

75. Інформація про показники діяльності банку АТ «ОЩАДБАНК» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – АТ «ОЩАДБАНК», 2018. – Режим доступу : <https://www.oschadbank.ua/ua/about/monthly-report/>. – Назва з екрана.

76. Показники діяльності банку ПАТ «УКРСОЦБАНК» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – ПАТ «УКРСОЦБАНК», 2018. – Режим доступу : https://www.ukrsotsbank.com/performance_indicators/. – Назва з екрана.

77. Показники діяльності ПАТ «ПУМБ» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – ПАТ «ПУМБ», 2018. – Режим доступу : https://about.pumb.ua/finance/performance_indicators. – Назва з екрана.

78. Статистична звітність АТ КБ «ПРИВАТБАНК» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – АТ КБ «ПРИВАТБАНК», 2018. – Режим доступу : <https://privatbank.ua/statystychna-zvitnist>. – Назва з екрана.

79. Фінансова звітність ПАТ «АЛЬФА-БАНК» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – ПАТ «АЛЬФА-БАНК», 2018. – Режим доступу : <https://alfabank.ua/investor-relations>. – Назва з екрана.

80. Фінансова звітність та показники АТ «УкрСиббанк» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – АТ «УкрСиббанк», 2018. – Режим доступу : <https://my.ukrsibbank.com/ua/about-bank/financial-reports/>. – Назва з екрана.

81. Фінансова інформація АТ «Укрексімбанк» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – АТ «Укрексімбанк», 2018. – Режим доступу : <https://www.eximb.com/ukr/about/financial-information/other-information/2018/>. – Назва з екрана.

82. Про встановлення переліку інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню банками України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 15.02.2018 р. № 11. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011500-18/paran20#n20>.

83. Малярець Л. М. Математичні методи в сучасних економічних дослідженнях : монографія [Текст] / Л. М. Малярець, О. Г. Тижненко, О. О. Єгоршин; за заг. ред. докт. екон. наук, професора Малярець Л. М. – Х. : ХНЕУ, 2011. – 272 с.

84. Пономаренко В. С. Багатовимірний аналіз соціально-економічних систем [Текст] : навчальний посібник / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець. – Харків : ХНЕУ, 2009. – 384 с.